

GEORG TECTANDER - /ZALÁNKEMÉNYI KAKAS ISTVÁN/:

I.T.E.R. P.E.R.S.I.C.U.M.

Készítette: Mary György

1978

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető	1 - 19
Jegyzet	20 - 22

ITER PERSICUM

Bevezető	I - V.
Üdvözlő versek	1 - 5.
Az út leírása	6 - 55
A követ beszéde a perzsák királyához.....	56-71
Földrajzi névmutató v.....	72-76
Névmutató	77-80

"Nem aki sokat ólt, hanem, aki :
utasott, az tud a világról szóló
/régí török példabeszéd/

A Követség útja

A török birodalom a XVI. században egyre inkább terjeszkedett, meggyőződésére nem látszott ologordónak az addigi ellenállás, mely Magyarországot három részre szakadásával különben is szétűredezett. Fokozatosan erősödött a felismerés, hogy az orok összefogására van szükség. A szövetségeket azonban nemcsak Európában kell keresni, hanem Keleten is. Elsősorban azokban az országokban, melyeket az oszmán hatalom hasonlóan veszélyeztetett. E bekerítési politika megvalósítása szempontjából különösen az ismét magyarsághoz emelkedő Perzsiát vált fontossá, amely fel-fellobbanó harcolt a törökökkel.

Külcsönös volt azonban az a kapcsolatteremtési esemény, hiszen Abbas perzsa sah is követségeket nemezett Rudolf császárnak. Don Jacomo és fia - a perzsa sah és a két gróf király követei - 1597. július 17-én megjelentek a prágai udvarban, melyről egy magyar- és erdélyországi krónika így emlékezett meg: "Átadták a perzsa király, valamint Simon kán és Sándor kán megbízóleveleit és előadták szóbeli megbízólevelüket. Arra figyelmeztették, hogy óvatosan vegye figyelembe a várva várt alkalmat és ne szélessze azt ki, hanem folytatassa a törökök ellen megkezdett háborút és azt ígérték, hogy amennyiben a török császár személyesen Magyarországra ellen vonulna, lázadásban a perzsák, grófok és úrnagyok -

mivel nem jött létre végleges béke a perzsák és a törökök között - el vannak szánva arra, hogy a török országait egészen Konstantinápolyig teljes erővel megrohanják és a végsőkéig üldözzék."¹

A perzsa sah második követsége 1600 őszén ért Prágába, melynek tagjai: az előkelő perzsiai nemes Huszein Ali bég és az angol - művelt, modern értelemben vett utazó diplomata - Anthony Shirley. Erdemes felidézni az angol követ sorsát; Oxfordban tanult, megjárta a Németalföldet, expedíciót vezetett az Ujvilágba, az amerikai spanyol kolóniák ellen. Majd 1598-ban Essex gróf Perzsiába küldte Abbasz sahhoz, hogy megnyerje őt a keresztény fejedelmek török ellenes ligájához való csatlakozás gondolatának, s egyben kereskedelmi kapcsolatokat is létesítsen Anglia és Perzsia között.² Szolgálatait felajánlva a sah Prágába küldte, de Robert nevű testvérét - szintén sokhelyütt megfordult - a perzsa udvarban hagyta, akinek később szerepe lesz az út folyamán.

E követsége útján is kérte a sah Rudolf császártól, hogy kössenek egymással katonai szövetséget a török ellen keletről és nyugatról egyszerre megindítandó támadás érdekében. Az udvarban inkább megmosolyogták a sajátos modoru és ruházatu perzsákat, mintsem túl komolyan vették volna javaslatukat, mégis viszonzni kellett a látogatást. Rudolf császár a szokásos haloggtás után végülis követséget indított Abbasz sahhoz, melynek vezetésével Zalánkeményi Kakas István előkelő erdélyi nemest és utazó diplomatát bízta meg. A császár követe ezután végrendeletében számba

vette ingóságait, tekintélyes vagyonát, felvette a szűkös uttköltséget, melyet a magából jócskán megtoldott. Titkárának pedig Georg Tectandert fogadta fel, akiről a későbbiekben bővebben is szólunk.

A küldöttség 1602. augusztus 27-én kezdte meg az utazást. Wroclaw, Krakkó, Varsó, Grodno, Vilnius, Minszk és Orsa érintésével jutottak el az orosz határra. Utközben nemcsak a támadó kozákok fenyegették őket, hanem a dühöngő pestisjárvány miatt elkerülték a települések jelentős részét, az erdőkben táboroztak le, étel-ital nélkül tengődtek. Az orosz határon viszont a cár főemberei ünnepélyesen fogadták őket. Trubeckoj herceg, a cár egyik legelőkelőbb tanácsadója kocsikat és lovakat küldött elébük. Szmolenszkben 3 napot töltöttek, majd november 9-én érkeztek Moszkvába, de csak jóval később, november 27-én fogadta Kakas Istvánt Borisz Godunov cár. December 7-én indultak tovább: Vlagyimir, Murom, Gorkij városokon áthaladva december 24-én, karácsony estéjén értek Kazanyba. Az egész telet és a tavasz nagy részét is itt kellett tölteniük, mert a Volgát vastag jég fedte, szárazföldön pedig a tatárok támadásai miatt lehetetlen volt utazni. Csak 1603. május 11-én szállhattak hajóra, 70 orosz dereglye kíséretében a Volgán Asztrahanyba indultak, ahol május 27-én kötöttek ki. Itt két hónapot időztek, míg a tatárok hajóik felszerelésével elkészültek. Július 25-től 3 hétig a Kaspi-tengeren vitorláztak, közben napokig rettenetes vihart és zivatart is átéltek, míg horgonyt vethettek a perzsiai parton, Lenkoran mellett.

A nélkülözések és a szokatlan táplálék miatt a

követség valamennyi tagját megtámadta a betegség. Kakas Istvánt is hordágyon vitték tovább. Halála előtt magához hívatta titkárát és végakarátát tollba mondta neki.

Lahijanban 1603. október 25-én hunyt el, kívánsága szerint szállásuk kertjében egy fa lombjai alatt temették el. Hiába ápolták gondosan az eléjük küldött perzsák a többieket is - valamennyien meghaltak. Ez lett a sorsa a bevezető sorokban említett Robert Shirleynek is, akit a perzsa udvarból szintén a császári követség megsegítésére küldtek. Csak Tectander maradt élve közöttük, s egyedül - lázból, vérhasból gyötörten - jutott el Tabrizba, melyet 7 nappal érkezése előtt hódított vissza a sah a törököktől. Georg Tectander ünnepi fogadáson átadta Abbasz sahnak Rudolf császár levelét. Ezután is a sahkal és seregével tartott, s tanúja volt Harant, Dzsulfa és Jerován visszavételének. A sah az utóbbi városban még egyszer fogadta, gazdagon megajándékozta és mellérendelte Mehti Kuli béget, Rudolf udvarába induló saját követét.

Perzsiából visszatérve egy menekülő török csapat majdnem fogságba ejti őket, majd szembetalálkoznak II. Sándor grúz király 10 ezer harcosból álló hadseregével, mely a perzsa sah megsegítésére vonult. Tectander 1604. január havában a perzsa követ társaságában Kutaisziba jutott el, a következő állomások: Terek, Asztrahany és Kazány voltak. Sokat éheztek, levágták a lovakat, s borzalmas hidegeket vészeltek át. Találkoztak a perzsa követséggel is, melynek tagjait a megboldogult Kakas István is látta, midőn azok Moszkvába mentek, most pedig visszatérőben voltak

Perzsiába. Tectanderék megtudták tőlük, hogy a cár a sáhnak: "néhány ezer katonát, ügyes pattantyusokat, puska-műveseket és néhány tábori ágyut küldött Derbent várának ostromára; sőt a nagyfejedelem volt az, aki a perzsákat a törökök elleni háborúra páncélba öltöztette, föltüzeltte." /Iter Persicum 128.o./

Ezután kevesebb viszontagsággal folytatódott az utazásuk. II. Rudolf követe, Henrich von Logau 1604. július 15-én megérkezett Moszkvába, aki automatikusan Tectander főnöke lett. Az új legátussal még az előzőnél is pompásabb audencián vett részt, s 5 óra hosszágig tartó ebéden izlelgette a különféle ételeket és italokat. Néhány nappal később a cár születésnapját is megünnepezték. A búcsúkihallgatás után 1604. augusztus 24-én utra keltek Narva és a Keleti tenger felé, Stockholm Bornholm és Öland szigetek, majd Greifswald. Szczecin érintésével visszatértek Prágába.

A megbízás célja

Rudolf császár Kakas István küldetését a birodalom és az egész kereszténység szempontjából rendkívül fontos, s egyben veszélyes küldetésnek minősítette. A császár maga írta a követ végrendeletének megerősítő záradékában: "In einer uns und ganzer gemeiner Christenheit hochangelegenen wichtigen Sachen verschickt und Ihme eine weite gefährliche Reis zu verrichten aufgetragen".³ Tectander is kiemelte ezt az Iter Persicum bevezetőjében, amikor a követséget a kereszténység javára hasznosnak ítéli meg. Kakas maga is

tisztában volt a ráváró veszélyekkel, Wolf Unverzagt titkos tanácsos kamaraelnöknek 1602. november 25-én Moszkvából küldött első levelében olvasható: "Jól tudom, hogy veszélyekkel teli utazásra indulok... minden lehetséges, de biztos vagyok abban, hogy az az ember, aki sok veszélyes helyet bejárt, az a jövőben is érezni fogja Isten további segítségét." ⁴

Elővigyázatosságból megbízatását titokban tartották, mert olyan népek között is megfordul, melyek a törökökkel jó viszonyban élnek. Utja során ezt mint erre sor is került - le kellett tagadnia. A követség céljára vonatkozó utasítás szövege nem maradt ránk, tartalmáról mégis tájékozódhatunk az Iter Persicum függelékeként megjelent oratióból, melyet Kakas utközben csinosított, de halála miatt sohasem mondhatta el a perzsa sah előtt. Ebből kihámozva utasítása röviden így szólt: Üdvözlje a perzsák, médek, örmények királyát, Abbasz sahot, biztosítsa őt a császár rokonszenvéről, mellyel a törökök fölött aratott győzelmeinek hírét kíséri. Erősítse meg őt arról, hogy folytatja a közös ellenség, a törökök elleni háborút, mely nélkül sem Rudolf császár, sem Abbasz sah birodalma nem élvezheti a békét. Világosan kifejti az ortióban a követ, hogy a törökök elleni küzdelem csak összefogással lehet eredményes: "Nem pusztul el ez a vad zsarnokság előbb, mint egyrészt a keresztények seregei együtt sem küzdenek, másfelől pedig Keletnek valamelyik nagyon hatalmas királya teljes erejével, neki nem támad, és így kétfelől tépázva pusztul el." /Iter Persicum 152.o./ Hozzáteszi ehhez Kakas

hogy az orosz cár csapatai sem hagyják nyugton a törököket. Moszkvai első levelében a császári követ siet jelenteni; megtudta, hogy a perzsa uralkodó ellenségeskedésben van az oszmán birodalommal, az orosz cár pedig az elmúlt évben - 1601-ben - követeket menesztett Perzsiába, akik még ottléte alatt nem tértek vissza. Borisz Godunov cár Rudolf császárhoz intézett levelében is, melyben beszámol Kakas fogadásáról, szó esik a követség céljáról, a közös ellenség elleni összefogásról.⁵

Az előzőekből kikövetkeztethető a legatus feladata: Tegyen említést Borisz Godunov és Abbasz előtt, hogy miként lehetne a terjeszkedő török birodalom ellen együttesen, három irányból is hadjáratot indítani. Hívja fel a sah figyelmét arra, hogy mindazt amit az előző követségek útján magára vállalt, tetteikkel tegye teljessé, s ragadjon fegyvert a mit sem sejtő zsarnok ellen. A befejező mondatokban Kakas István kimondja, avégből küldte Rudolf a sahhoz, hogy visszatérve beszámoljon neki, hogy seregei miként harcolnak az oszmán hódítók ellen, s egyben megerősítse a kapcsolatot; "...amint a barátság a császár, az én legkegyelmesebb uram és felsőged között létrejött, kölcsönös szolgálatokkal úgy növekedjék, hogy soha semmiféle mesterkedésekkel széttörni és szétszakítani se lehessen." /Iter Persicum 180.o./

Milyen érdeket szolgált ez a küldetés? Egyértelműen fogalmazhatunk: a Habsburg-birodalom politikai, diplomáciai érdekeinek érvényesítése állt a középpontban. Annak ellenére is, hogy a küldöttség vezetője magyar volt,

mégis a Habsburg-birodalom követsége volt ez, nem pedig a 3 részre szakadt, meggyongyult Magyarországé. Tectander - aki német volt - természetesen ebből a szemszögből taglalja az utleirásban a látottakat-hallottakat. Jellemző, hogy Magyarország neve a² utinapló teljes szövegében csak háromszor fordul elő, a² Oroszországban és Perzsiában tapasztaltak összevetésének mértéke pedig minden esetben valamilyen német példa. Kakas István, mint Rudolf diplomatája ugyancsak birodalmi szemlélettel viszonyul az eseményekhez. Ezt tükrözi a tőle származó oratio és két levele is, melyet Moszkvából küldött Wolf Unverzagtnak. Neveltetése különben is németes izű, s tiroli származásu második felesége révén méginkább a német élethez simult, melyet előszeretettel ápolt.⁶

Magatartását azonban kettősség jellemzi, melyet Az igen nemes férfiúnak Zalánkeményi Kakas István úrnak sirverse hiven ad vissza: "Erdély szült engem, Prága nevelt..." /Iter Persicum 8.a/. Vagyis a felnevelő tájtól nem ragaszkodhat el, s Magyarország fergeteges időszaka, keserves állapotának megtapasztalása feljajdul benne, igaz, hogy mindez a már említett birodalmi szemléletbe ágyazódik: "Hogy ezt a "hires" törvényt azok a hitszegők mennyire szentül őrzik, a császár, az én legkegyelmesebb uram a saját példája által bárkit könnyen tud emlékeztetni. Majd-nem ugyanabban az évben ugyanis, amelyben a vetélytársával kötött fegyverszüneti szerződés következtében úgy látta ő felsége, hogy a legnagyobb mértékben biztonságban van,

ama háborúnak végzetes vihara Magyarországon az ellenségeskedésnek legcsekélyebb ürügye nélkül egyesegyedül a gonosz uralomvágytól felidézve, egészen a mai napig tart, de úgy, hogy abban az egész időben kapott óriási vereségek miatt a török nagyon is bánja a háboru vállalását. Ugy vélem, hogy senki sincs, aki azt hinné, hogy amíg a törökök a hűséget a keresztények, vagy azok iránt, akik a vallás ügyében tőlük különböznek, a hasznosság szempontja szerint mérik össze, addig magukkal a mohamedánokkal kötött szerződések sértetlenek lesznek. /Iter Persicum 159-160.o./

Ki volt Georg Tectander?

Zalánkeményi Kakas István életét jól ismerjük,⁷ annál kevésbé mondható ez el Georg Tectander pályájáról. Születési helye sem tisztázott a szakirodalomban. A Magyar Életrajzi Lexikon tág körülhatárolásként Erdélyt jelöli meg,⁸ Székely András tanulmányában pedig erdélyi szásznak nevezi.⁹ Kutatásaink alapján: Németországban, Szászországban született. Georg Tectander maga visz közelebb származási helyének megállapításához azzal, hogy az Iter Persicum bevezetőjében elmondja, hogy nagyapja M. Martin Tectander Luther és Melancton követőjeként Lauensteinben, Drezdában és Meissenben prédikálta a reformációt - ezek a városok Szászországban találhatók. Ugyancsak odavalóságára utalnak a dedikáció sorai is, melyben II. Keresztély János György és Ágoston szászországi hercegeknek, mint "legkegyelmesebb uraimnak" ajánlja az utleirást. Ch. Gottlieb Jöcher lexikona Szászországot jelöli meg a család élet-

terének.¹⁰ Közelebbről: az apja Martin Tectander Zittauban volt tekintélyes pap, fivére Martin Tectander 1553-ban Zittauban született, Lipcsében tanult, 1601-től pedig Budissinben papként tevékenykedett.

A perzsiai utazással foglalkozó iróddalomban - az erdélyi illetőséget megnevezők kiételével - születési helyeként Jabelt említik, előneve: von der Jabel alapján. Az Iter Persicum 1609 és 1610. évi kiadásában is ez van, melyet Tectander - állítása szerint maga javított. Friedrich Adelung is utal arra, hogy a pécsi eredeti kéziratban többször a Jabel helységnév szerepel, bár egy másik másolatban találkozott Tabel megjelöléssel is,¹¹ ilyen nevű helység azonban nem volt Németországban. Jabel elnevezésű település több is volt az akkori Németországban, de közülük egy sem Szászországban, mivel azok jobbára az ország északi felében helyezkedtek el, s távol¹² estek a család felsorolt munkálkodási helyeitől. Kertbeny Károly szerint Jabel nem születési hely, hanem geographiai praedicatum.¹³ Arra azonban nem leltünk adatot, utalást, hogy a Jabel nevű települések valamelyikéhez Georg Tectander vagy a család más tagja kötődött volna. Biztosabb fogódzót jelent a család történetének további követése, ugyanis fivére 1580-ban a szászországi Gabelbe költözött, ahol prédikátorként tevékenykedett.¹⁴ Itt Gabelben 1581-ben született - kutatásaink alapján - Georg Tectander, mely a család említett költözködési körzetében van. Az Iter Persicum latinnyelvű üdvözlő versei is közvetetten utalnak arra, hogy Zittauban járt gimnáziumba. Lipcsében végezte

az egyetemet. Az utazás megkezdésének idején 1602-ben 21 éves volt.¹⁵ Visszatérése után vámszedő lett Budissinben, ahol 1614-ben véletlenül agyonlőtte magát.¹⁶

Az utinapló elemzése

Tectander az utleírás elején említi: az utiélmények összegzését Kakas István kezdte meg, de a követ halála után már önállóan dolgozta fel a küldetés folytatását és a visszatérés történetét.

Kakas feljegyzései nem maradtak ránk, de ismerjük az Iter Persicumban közölt, szolgálóinak szánt német nyelvű instrukcióját, latinul megfogalmazott, de soha el nem hangzott oratióját, a cárhoz intézett, sajátkezűleg írt német üdvözlő beszédét, továbbá Wolf Unverzagtnak Moszkvából küldött két levelét.¹⁷ Az utleírás szövegével összehasonlítva különösen a levelek segítenek az utinapló értelmezésében, sőt sok helyen gondolati, kifejezésbeli egyezések is kimutathatók. Ennek ellenére Tectander szabadon használja a forrásmunkákat és izlésének megfelelően formálja. Kakas például a moszkvai fogadási ceremóniát első levelében jobban részletezi, beszámol arról is - amit Tectander nem említ -, hogy azért húzódott az audencia engedélyezésének ideje, mert Borisz Godunov gyászban volt amiatt, hogy János dán herceg, aki megkérte leánya kezét, néhány nappal odaérkezésük előtt meghalt. Tectander csupán megemlíti, hogy Kakas beszédet mondott, pedig az lényeges elemeket tartalmaz az utazás biztonsága szempontjából: a követ a cártól kíséretet, egy perszál jól beszélő utitársat, s beajánlást kért az asztrahanyi

kénhoz.¹⁸ Az utinapló felépítésére az élmények, információk csoportosításának mikéntjére hatással volt ugyan Kakas István, de a kész műhöz annyi köze van, mint - későbbi példát felhozva - a Bethlen fiúknak Kecskeméti Gergely 1626-ban megjelent Ulysses Pannonicusához. Az Iter Persicum-ot tehát Tectander műveként kell tárgyalni.

A nyugat felé irányuló külpolitika sokrétűbb volt, mint a keleti kapcsolatteremtés, de azt nem ismerjük eléggé. Eddig még ^{nem jelent meg a} keleti követjárások általános jellemzőit vizsgáló munka. Bertold Picard monográfiája nyújtja a legtöbbet, jöllehet csak a Sigmund Herberstein követjárásával kapcsolatos megfigyeléseket gyűjti egybe, de foglalkozik a diplomaták képességével, az utazásokra való felkészülésével, a viselkedési módokkal a fogadó és a közbeeső országokban.¹⁹ "A Keletre került hadifoglyok vagy diplomaták eltérő célzatu feljegyzéseiben gyér a kifejezetten átirajz elem, rendszerint hiányzik a földrajzi forrás használata is." - állapítja meg Kovács Sándor Iván.²⁰ Az Iter Persicum-ban azonban fellelhetők az utazási elméletek és az utleírások esztétikai, műfaji érvényszerűségei. Ezeket az utinapló elején közölt utazási üdvözlő versek, ajánlások német szerzői jól ismerték. S a tapasztalatok rögzítésekor sem üsztönös naplózásról van szó, hanem az elmélet igen tudatos követéséről. Mindez Kakasnál a nyugati útiélményekből és az utazási irodalomban való jártasságából táplálkozik. Diákként a tudás megszerzéséért külföldre is elment, később is mint hivatásos utazó diplomataként, a tájékozódás és az eligazodás megkönnyítése végett szintén tanulmányozta az ezzel kapcsolatos műveket. Academical peregrinatiókat tett a bécsi és a páduai egyetemekre, majd Báthori

Zsigmond fejedelem lengyelországi és angliai követséget bízott rá. Báthori András fejedelem szolgálatában pedig ismét megfordult Lengyelországban és járt Rudolf császárnál is Prágában. Az európai késő-reneszánsz legnépszerűbb utazási elmélete Justus Lipsius: Intő levél az itáliai utazások szükségességéről /1587/ c. műve szinte "kézikönyv" volt, tanításait jól ismerték. Erre példa, hogy az utazás gyönyörűségeiről és hasznosságáról valló sorok az Óda Georg Tectander budissini polgárhoz, az ékes férfiúhoz utazásának dicséretére c. üdvözlő versben is visszacsengenek: "Dicséretre méltó dolog más földrészen elterülő városokat gondos lélekkel meglátogatni, s megismerni sok ember szokásait és nyelvét. Legyen bár a hazai fölőnek szeretete nagy és kedves a saját házban való tartózkodás! Az idegen földekről mégis nagyobb dicsőség származik." /Iter Persicum 7.a./ A napló bevezetőjének tanúsága szerint Georg Tectander kezében is megfordult a lipsiusi mű, hiszen megismétli az előbbi gondolatokat, de - mivel utján nem sok örömet tapasztalt - főként a követség hasznosságát emeli ki, mely vezérfonalként végighúzódik. /Iter Persicum 5.a./

Kakas István erre az utra közvetlenebbül is felkészült. Veress Endre közli, hogy erre vonatkozóan a kertárs utazóktól információkat szerzett, hiszen a gyulafejervári udvarban - hol magas tisztségeket töltött be - megfordult a Moszkvában járt Alessandro Cumuleo pápai legátus, Varkocs Miklós pedig Rudolf megbízásából ugyancsak eljutott az orosz birodalom fővárosába.

Utközben Wartenbergben felkereste Abraham Dohna várgróft is, aki néhány évvel ezelőtt tartózkodott

Moszkvában. Mint világot járó diplomata utikönyvek nélkül nem indult utra. Ismerte Antonio Possevino földrajzi adatokban bővelkedő 20 évvel korábban tett oroszországi útjának leírását, hasznosította előző lengyelországi követségein - és most is - Baranyai Decsi János Hodoeporicon /1587/ c. naplóját, mely részletesen felsorolja az állomásokat. Forgatta Sigmund Herberstein moszkvai utazásáról Rerum Moscovitarum comentarii /1549/ c. munkáját. Perzsiáról azonban keveset tudhatott meg, mindössze egy olasz és egy német jelentésből tájékozódhatott, melyek az ottani háborúval foglalkoztak.²¹ Az információk többségét Tectander is ismerhette, hiszen az utazás során számtalanszor megálltak, heteket, hónapokat töltöttek egy-egy városban, s megbeszélhették azokat. Tectander naplójában a látott tájakról alig tudósít, inkább a városokról ad hírt, de ezekről is többségében röviden ír, kevés nevezetességet sorol fel. Különösen az orosz határig jellemző ez, mert az utbaeső városokat - Czesztochowá, Krakkó, Varsó, Grodno, Vilnius, Minszk stb - csupán néhány mondattal mutatja be. S ugyanigy a visszatérés európai - főleg nyugat-európai - útvonala is rendkívül vázlatos. Még Wroclawról is - melyhez később Kazanyt és Kazvint hasonlítja - ennyit ír: "Ezen nagy város Németország legszebb és legkiválóbb városai közé számítatik." /Iter Persicum 3./ Ennek oka az, hogy ezek a városok eléggé ismertek voltak már a korábbi, a fentebb említett útleírásokból is, de még inkább az, hogy a császári megbízatás Oroszország mellett főként Perzsiára irányította a követség figyelmét. Azonban a Moszkvaig utbaeső települések jellemzése sem bővebb, a pestisjárvány miatt néhányat el is kerültek,

a ha bejutottak is a városfalak mögé keveset láthattak, mert "... az egész út során egyetlen városban sem szállásoltak el bennünket a belvárosban, hanem csak a külvárosokban. Szállásunkról kimenni és szótézni egyáltalán nem volt szabad" /Iter Persicum 25./

Moszkva városának és lakosainak bemutatása - "fél évig éltom köztük, tehát jól kiismerhettem őket" - írja Tectander - viszont nagyon részletes. Ambrogio Contarini velencei diplomata és Sigmund Herberstein után Kakas István az első neves európai utazó, aki az orosz birodalom fővárosába eljutott,²² de a Tectander által összeállított útleírás mindenben többet ad azok beszámolójánál. A Moszkva és Perzsia közötti tájak és városok megrajzolása még ennél is értékesőbb, sok új információt tartalmaz - a követség hozzájárult az akkor még nem eléggé ismert tatárok lakta Volga-mente és a Kaspi-tenger környéke topográfiai viszonyainak tisztázásához.²³

A napló nemcsak a megismert városok leírása, hanem a földrajzi keretet történelmi események, néprajzi megfigyelések és egyéni útiélmények elbeszélése tölti ki. Tectander érdekesen tárja az olvasó elé az oroszok társadalmi életét, szokásait, vallási szertartásait és a politikai viszonyokat. Híven tudósít a pestisjárványról és a borzalmas éhínségről, melynek tanúi voltak. Lendületesen foglalkozik - sok új ismeretet nyújtva - a perzsák életmódjával, a társasélet szokásaival, a műveltségi és közállapotokkal, a törökök és a perzsák közötti ellenségeskedés okaival. Ír az üzményekről is, dícséri vendégszöretüket. Alaposan megfigyeli a népek fény- és árnyoldalait, melyeket

ólénk színokkal fest meg. Tapasztalatait összehasonlítja - az összevetés alapja a nyugati polgár műveltsége és ízlésvilága, összességében megbízható képet ad a XVII. sz. eleji Oroszország és Perzsia életéről.

Az útleírás alapja a már említett diplomáciai célkitűzés volt, ennek teljesítését kellett Rudolf császárnak rövidre fogva, a beszámoló előírásait követve jelenteni. Az Iter Persicum azonban mint irodalmi alkotás is figyelemreméltó; a diplomatanapló száraz sorait, leltárius feljegyzéseit gyakorta színes elbeszélés-betétek váltják fel. Elsősorban a perzsiai részben vannak egyéni élménytől, személyességtől áthevült kis elbeszélések, melyek logikailag darabja a következő: „Ezeket /a leveleket/ szokásuk szerint, letérdelve, a királyi fűlség kezéit megcsókolva átnyújtottam. A király szintén ilyen szertartással vette át. Kezeit fejemre helyezte és parancsolta, üljek lábaihoz. A levelet maga bontotta fel, mielőtt még elolvasta volna, egy fogoly, összekötözött törököt hozatott, ki a király előtt lerogyott. A királynak két kardot adtak, megszenlélték ezeket. Az egyiket, melyen a kereszt és a hüvely arab arannyal volt kiverve, néhány nap múlva nekem adta. A másik kardot kitakarta, felállt, az előtte lévő török fejét, úmbátor az könyörgött, imádkozott, szinte egyetlen mozdulattal, arca elváltozása nélkül, leütötte. Nagyon megrémültem, már azt vártam, hogy a másik karddal véget ér életem. A római ő királyi fűlsége békét köt a törökökkel, s a békéről talán valami a levélben foglaltatik, s ezért az én fejem számíttatik. De a király ahelyére ült, kissé nevetve, valami értetlent beszélt, majd azt mondta: A keresztényeknek minden törökkel ugyanazt kell tenni. Ezután az étékfogóval a házába

mentünk." /Iter Persicum 89-91./

Tectander tisztsége a naplóvezetés volt, Kakas István haláláig teljes egészében azt írhatta, amit neki ura parancsolt, de a végleges szöveg összeállításakor, a közös élmények leírásába "beszúrt" későbbi, tudatos fogalmazású mondatokat, melyek nem a napló kronológiai sorrendjében következő adatai. Ilyenek: a pestis miatti ide-oda vezetgetésük, a regál későbbi elajándékozása a perzsa sahnak, Friedrich Fideler kiváltása /Iter Persicum 21, 37-38, 71./ Az útinaplóban kétféle magatartás és ebből adódóan kétféle stilus is sorjázik egymás mellé. Kakas István életében és később, Henrich von Logau császári követ főnöksége alatt nyilvánvalóan az ő instrukciójuknak megfelelően tárgyalja a történeteket. Helyzete a szervilizsé hiányzik belőle a szubjektivitás. Egyes szám 3. személyben, a háttérben maradva, magáról semmit sem említve beszél el az eseményeket. Egyedül maradva, az utasítás kényszere alól felszabadul, kilép visszatartó helyzetéből, s nyomban szubjektív hangra vált át a napló. Az élmények sodrásával együtt a stilus is élénkké, könnyeddé válik.

Az Iter Persicum latin nyelvű üdvözlő, dicsőítő és ajánló versei igen szokványosak, szerzői szolgáian alkalmazták e műfaj eszközeit, ismételtetik is egymást. Kakas István - a sah előtt, soha el nem mondott, - beszéde viszont irodalmi alkotás - azzá teszi logikus gondolatmenete, szerkezete, példatára és gördülékeny stilusa. Szerencsére többnyire nem a kora izlésével egyező unos-untalan használt szónoki elemeket, bibliai és ókori példákat rakta egymásra - a sah a történelmi különbözőség miatt egyébként sem tudta

volna értelmezni a klasszikus példákat -, hanem az akkori jelenre vetette figyelő tekintetét. Ezáltal - gazdag tapasztalatait, kora történelmében való tájékozottságát és olvasottságát is kamatoztatva - élettel teli, izgalmas szárnyaló oratiót alkotott.

X

Az *Iter Persicum* sokáig az *Grossországra*, de főként a Perzsiára vonatkozó ismeretek egyik fő forrása volt. Uttörő jelentőségű az európai irodalomban is, hiszen a két jelentősebb munka is csak jóval később jelent meg Thomas Herbert²⁴ és Adam Olearius tollából.²⁵

Szükségességét és népszerűségét jelzi, hogy rövid idő alatt többször is megjelent. Tectander 1605. január 8-án Rudolf császárnak átadott jelentését Veress Endre szerint először egy könyvkereskedő a szerző nevében, de tudta nélkül 1608-ban Lipcsében kiadta. E példányra 6 a bécsi udvari könyvtárban talált rá.²⁶ Ez igen ritka kiadás lehet, Szabó Károly könyvészeti művében sem található meg, és A magyar irodalom történeti bibliográfiája 1772-ig c. könyv szintén nem utal rá.²⁷ Pedig az utinapló első kiadásáról Tectander is szól: "Az eddig egészen röviden, csak részlegesen és néhány helyen nagyon hibásan kinyomattott példányban, különösen a végén midőn Lengyelországon és Szilézián keresztül visszatértem volna, de: Finnországon, Svédországon, a Keleti tengeren, Pomeránián és Szilézián át jöttünk,

/4 b/ ahogy ezt végül megállapítottuk, a nyomtatásba adtam. Mégis csekély képességen szerint átnéztem és javítottam a legjobb megtekintés végett. A választófeje-

delem és a fejedelemmének a többi támogató előtt ezt a teljes és helyes exemplárt legkegyesebben dedikálom."

/Iter Persicum 4 a, 4 b/

Az Iter Persicum 1609. és 1610. évi kiadását forgattam, mely azonos, azt kivéve, hogy Tectander az utóbbi címlapjára nyomtatékosan kinyomtatta: "Nu mit Fleiss übersehen und dritten mahl in Druck verfertigt" /Szorgalmasan átnéztem és harmadik kiadásra előkészítettem./²⁸

Az útleírás iránti érdeklődés újra a XIX. században indult meg. Hormayer 1819-ben bevezető és jegyzetek nélkül bocsátotta közre²⁹, Friedrich Adelung pedig 1846-ban az Oroszországban járt idegen utazókról c. összeállításában jegyzetekkel, Kakas Moszkvából küldött két levelével együtt közölte a vonatkozó részeket.³⁰ Magyarországon a múlt század végi külföldi kiadások után terelődött rá a figyelem. A naplót teljes egészében, bevezetővel, jegyzetekkel, térképpel ellátva, francia fordításban Ch. Schefer 1877-ben jelentette meg.³¹ R. Wolkan 1889-ben elhagyta az eredeti kiadás rézmetszeteit és Kakas el nem mondott perzsa oratióját,³² majd 1896-ban Alekszej Sztankevics gondozásában - Kakas két moszkvai német levele lefordításával és névmutatóval - látott napvilágot.³³ Szamota István fordította le magyarra, igaz csak az útleírás európai részét.³⁴

Kakas István élete és a perzsiai utazás tanulságaira a történelem - és a földrajztudomány érzett rá. Az eddigi legteljesebb értékelés Veress Endre műve és Nyireő István cikke. Irodalmi formában Németh Imre regénye³⁵ tárja elénk Zalánkeményi Kakas István erdélyi nemes és utazó diplomata életét és az utazás történetét.

J E G Y Z E T

1. Tardy Lajos: Régi magyar követjárások Keleten.
Akadémiai Kiadó, Bp. 1971. 154-55.
2. Iter Persicum ou description, du voyage en Perse entrepris en 1602. Par Etienne Kakasch de Zalánkemény... Traduction publiée et annotée par Ch. Schofer - Paris, 1877. Bevezető VIII-X.
3. Veress Endre: Zalánkeményi Kakas István, Magyar Történeti életrajzok Bp. 1905. 129.
4. Schofer id. m. 80-90.
5. Schofer id. m. 100-103.
6. Veress Endre id. m. 4.
7. Legrészletesebben Veress Endre id. művében dolgozta fel.
8. Magyar Életrajzi Lexikon II. 1-2. kötet. Akadémiai Kiadó, Bp. 1967.
9. Magyar utazók, földrajzi felfedezők. Tankönyvkiadó, Bp. 1973. 42.
10. Allgemeines Gelehrten Lexikon - Christian Gottlieb Jöcher, Leipzig, MDCCCL, 1037
11. Kritisch - Literarische Übersicht der Reisenden in Russland bis 1700, deren Berichte bekannt sind, von Friedrich v. Adelung. First Published St. Petersburg 1846. Amsterdam, N. Israel, Publishing Department 1960. Band II. 127.
12. Ritters: Geographisch - statistisches Lexikon, Leipzig 1895., 894. o. és G. Droysens: Allg. Historischer Handatlas, Bielefeld und Leipzig 1886.
13. "Életképek" 1876. 64. sz.
14. Ch. Gottlieb Jöcher id. lexikona, 1037
15. Georg Tectanders von Gabel Reise nach Persien. Neudruck der Ausgabe vom Jahre 1610 besorgt durch Dr. R. Wolkan.

Reichenberg. Verlag von I. Fritsche - Druck von Gebrüder Stiepel 1889. Bevezető 4.

16. Ch. Gottlieb Jöcher id. lexikons. 1037.

17. Második levelét 1602. november 26-án keltezte Moszkvából. Schefer id. m. 91-96.

18. Schefer id. m. 97-99.

19. B. Picard: Das Gesandtschaftswesen Ostmittel-europas in der frühen Neuzeit. Graz, Wien, Köln 1967.

20. Kovács Sándor Iván: Utleíró utazók - utazási irodalom a XVI-XVII. században, Magyar utazók, földrajzi felfedezők, Tankönyvkiadó, Bp. 1973. 45.

21. Veress Endre id.m. 132-133.

22. Nyireő István: Kakas István utazása Moszkván át Perzsiába, Földrajzi közlemények 1955. 67-73.

23. Csínády Gerő: Erdemes magyar geográfusok a nagy földrajzi felfedezések /IV-XVII. sz./ Korában, Földrajzi Közlemények 1958. 161-175.

24. Thomas Herbert: A description of the Persian monarchy, London 1634.

25. Adam Olearius: Reise - Beschreibung nach Moskau und Persien, Hamburg 1696.

26. Veress Endre id.m. 7.

27. Stoll Béla-Varga Imre-V. Kovács Sándor: A magy. irod. tört. bibliográfiája 1772-ig. Akadémiai Kiadó. Bp. 1972. 315.

28. Az Iter Persicum 1609. és 1610. évi kiadásának részletes leírása: Szabó Károly és Hellebrant Árpád, Régi magyar könyvtár Bp. 1896. III. kötet 316, 320.

29. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst, Wien, 1819. 11-41. sz.

30. Friedrich Adelung id.m.

31. Ch. Schefer id.m.

32. R. Wolkan id.m.

33. Kakas i Tektander: Putesesztvie v Persziju cserez Moszkoviju
1602-1603 gg. Perevel c nemeckago Alekszej Sztankevics... Moszkva,
v Universzitetszkoj tipografii 1896.

34. Szamota István: Régi magyar utazók Európában, Nagybecskerek,
1892.5-45.

35. Németh Imre: Zsarnokok futára, Móra Könyvkiadó Bp. 1966.

/1 a/ I T E R P E R S I C U M

Rövid, mégis részletes, hí leírása a perzsiai utazásnak; a római császár legkegyesebb parancsolatjára Krisztus 1602. évében vitézlő ur Zalánkeményi Kakas István előkelő erdélyi nemes kezdett meg, miután utközben a perzsiai Lahidzsánban elhunyt, utitársa jabeli Georg Tectander folytatott és befejezett.

Mindamellett szorgos feljegyzése mindazon említésre méltó dolgoknak, melyekkel utközben Lengyelországban, Litvániában, Muszkaországban, Moszkvában, Tatárországban, a kazányi, asztrahányi földön, a Kaspi tengeren, továbbá Perzsiában, Arméniában és Ázsia, Európa más tartományaiban találkozott. Mindezeket a főlebb említett jabeli Georg Tectander Prágába való visszatérésekor papírra vetette, és 1605. jan. 8-án 6 királyi felségének alázatosan átadott.

Szorgalommal általnézve, szép rézmetszettekkel díszítve.

1 6 0 9. esztendőben

Kinyomatva Altenburg-Meissenben, a fiatalabbik Henning Grossen kiadásában

/2 a/ A fenséges, nagyméltóságu fejedeleme-
nek és urunknak, II. Keresztély úrnak, Szászország her-
cegének, a szent római birodalom választófejelmének,
a dűringiai tartománygrófnak, a meisseneni örgrófnak és a
magdeburgi várgrófnak, etc.

így:

a fenséges, nagyméltóságu fejedeleme, urunknak,
János György és Ágoston fivéreknek, szászországi herce-
geknek és magdeburgi várgrófnak, etc. legkegyelmesebb
uraimnak etc.

Fenséges, nagykegyelmességű választófejedelem,
kegyes hercegek és urak.

/2 b/ Mily állhatatlan és változékony a szerencse,
különösen annak, ki szárazon és vizen, vagy más veszélyes
utazásokban eszközül használtatik, most szerencsés, egész-
séges, szívbéli kívánság szerint, csakhamar azonban már
életveszélyben van, oly rosszul megy neki, hogy az már
aligha lehet gonoszabbul, ahogy isten segedelmével eltöl-
tött utazásomon eléggé méltatlanul tapasztaltam. Midőn
a római császár ő felsége elindította a perzsiai követséget,
néhai uram mellett én és társaságunk átutaztunk Európán,
sok helyen jól fogadtak és pompásan megvendégeltek bennün-
ket, frissek és egészségesek voltunk,

/3 a/ nem volt semmi szükségletünk. Ahogy a
világban történni szokott, a szerencse legfeljebb észre-
véteti magát, a szerencsétlenség annál

II.

erősebben áll az ajtó előtt. Miképpen ezután a szörnyű szerencsétlenség az álnoksággal együtt nem sokáig maradt kívül. A Kaspi-tengeren nemcsak nagy vihart állottunk ki, de a halált és a pusztulást is láthattuk és a legnagyobb életveszélyben voltunk. Amikor Gillan tartományba megérkeztünk, s az összes veszélynek a végét véltük, a betegség még hevesebben tört ránk mindannyiunkra, hogy egyikünk sem tudott a másiknak.

/3 b/ egyetlen korty ivóvizet adni. Bennünket ez a betegség megritkított, úgy, hogy 8 személy közül csak egyedül lábadoztam, mindenekelőtt a remény tartott fenn, mint ez a következő híradás szerint történt.

Az én uram, a királyi követ halála után nekem jutott az, hogy méltatlanul, dicstelenül hírül adjam a követséget, ami az egész kereszténység javára hasznos, melyeket a legátusnak egyébiránt ő királyi felsége megparancsolt, mindent alázatos buzgósággal Perzsiában elvégeztem és szerencsésen teljesítettem, ezért a szeretett istennek illően köszönetet mondok. Tűrhetően és magányosan maradtam a barbár népek között időzve.

/4 a/ nyelvekben járatlan voltam, míg végre sikerült szülőföldemet elérni. Végül ezt a csekély értékű és rövid leírását az utazásnak és az elszenvedett borzalmaknak a római király őfelségének átadtam, beleegyezésével elfogadtatott - ismét elővettem, kézbevettem.

Az eddig egészen röviden, csak részlegesen és néhány helyen nagyon hibásan kinyomattatott példányban,

III.

Különösen a végén midőn Lengyelországon és Szilézián keresztül visszatértem volna, de: Finnországon, Svédországon, a Keleti tengeren, Pomeránián és Szilézián át jöttünk,

/4 b/ ahogy ezt végül megállapítottuk, s nyomtatásba adtam. Mégis csekély képességem szerint átnéztem és javítottam a legjobb megtekintés végett. A választófejedelem és a fejedelemmének a többi támogatók előtt ezt a teljes és helyes exemplárt legkegyesebben dedikálom. A következő okokból: mivel eléggé köztudott, hogy a választófejedelem és a nagykegyességi választófejedelemmé azon személyeket, akik sokat láttak, tapasztaltak, valamint megpróbáltattak, s hasznosították magukat, megfelelő magatartással rendelkeznek, azok iránt a legmagasabb kegyességet és elősegélést tanúsítanak.

Mivel megboldogult nagyapám, M. Martin Tectander

/5 a/ Luther és Philipp indítéka által az elsők között volt, ki a tiszta lutheri hitet a választófejedelem és a választófejedelemmé birtokain, Lauensteinban, Drezdában, s ezután Meissenben, ahol több mint 15 évig superintendans, egyházi főfelügyelő volt, tisztán becsülettel és hamisítatlanul prédikálta és a méltóságos választófejedelem, és választófejedelemmé nagyjelességi elődeitől kiemelkedő segítséget kapott.

És végül mindezek leírása azért történik, ha a jövőben mások követségbe vagy más foglalatoskodás végett ilyen helyekre küldetnek, minél jobb tudomásuk legyen ezen helyek sajátosságairól, nevezetességeiről, éppúgy a népek

IV.

erkölcséről, szokásairól - melyeken különösen sok minden alapszik és történelmileg oly szavahihetően, mint a szemtanútól soha jobban nem tájékozódhatnának -, hogy azokban eligazodjanak és alkalmazkodni tudjanak.

/5 b/ Vajon darja-e a kíváncsi, kicsinyes kritikus - aki inkább akarná más, előkelőbb dolgoknak, mintsem e szerény, ámde jószándéku munkának alávetnie magát - idegen, távoli népekkel a barátságot keresni, melyet előfordul, hogy sokan a kereszténység szempontjából lekicsinylőnek és haszontalannak tartanak? Bizonyos, hogy ez a római császár ő felsége jóakaratával és nagy megfontolásával, a fontos okok figyelembevételével a kereszténység javára történik. Nem fér kétség a régi közmondáshoz; jobb egy távoli barát, mint egy közeli ellenség - igencsak figyelembevéve azt, mint a következőben is, hogy észrevehető haszon nélkül nem megy veszendőbe. Amint ezt elegendően bebizonyították azok a követségek.

/6 a/ melyek Krisztus születése utáni 800. esztendőben Nagy Károlyhoz, a nagyhatalmu császárhoz eljutottak. Midőn a népek nagy örömmel és ujongással római császárrá választották meg, és diadalmas haderőinek kiáltással a római birodalommal határos országokba is elhallatszottak, csaknem valamennyi környező idegen nép követséget indított utnak ő felségéhez, hogy baráti kapcsolatokat építsenek ki. S ezután Perzsia hatalmas királya pompás ajándékkal tisztálta meg ő császári felségét, minő ezideig nem történt meg. Mivel tudomásom van arról, hogy a választófejedelem és kegyes hercegek az ilyen és ehhez hasonló peregrinációk

/6 b/ iránt tetszést nyilvánítanak, ezért nem mulaszt-
hattam

V.

el legkegyelmesebb uraimnak ezt rövid és egyszerű formában engedelmességgel ajánlani. Alázatosan kérve, és nem kételkedve benne, hogy a választófejedelem és a kegyes hercegek az én megnyilvánulásom kegyesen fogadják. Ezt az írást és magam a nagykegyelmességi választófejedelem és kegyes hercegek jószágos hasznára ajánlanám.

A legnagyobb alázattal:

Georg Tectander

Ó D A

/7 a/ GEORG TESTANDER BUDISSINI POLGÁRHOZ

AZ ÉKES FÉRFIHOZ
UTAZÁSÁNAK DICSÉRETÉRE

Dicséretre méltó dolog más földrészen elterülő városokat gondos lélekkel meglátogatni, s megismerni sok ember szokásait és nyelvét. Logyan bár a hazai földnek szeretete nagy és kedves a saját házában való tartózkodás! Az idegen földekről mégis nagyobb dicsőség származik.

Tectanderre méltán nem kisebb dicsőség háramlik, mert ő nagyon sok idegen vidéket bejárt, mégpedig nem csekély kockázattal.

Midőn Kakas, a nemes báró, a császár követe a földet-egyet is felcserélve a világot elhagyta, nem látván meg Perzsiát és királyát.

Az utat és a megbízatásokat, amiket társától megfosztottan szerencsésen, hűséggel elvégzett, most mindezeket közlésteszti Tectander: huzgalmáért mondjanak neki köszönetet a jó emberek.

Marei Rorscheidts szász választó -
fejedelmi biztos, Lipcse

/7b/ A PERZSIÁBÓL VISSZATÉRŐ GEORG TECTANDERNEK
SZERENCSET KIVÁNUNK

A római pajzsokon kettős fejével Juppiter madara tündöklék még, a harcos fələmeli szélesen a kettős fejet: A római császárnak mindkét birodalmát jelzi ez, amelyet egykor birtokolt, amerre a nap kél és lenyugszik; a legyőzhetetlen Juppiternek és Romulus utódai győzhetetlen országának jelvényei. Sajnos, mindkét fej megtépáztattan emelkedik fel: amit erről Amurathes, másfelől a pápa tépdés.

A nemes császárunk azt tervezi, hogy ezt a romlást megszünteti, és kelet nagy, tündöklő királyával barátsági szerződést köt - általa már két alkalommal meghívta; Kakas báró Hermés feladatát elvállalja, de nem jut el az idegen tájakra, a végzet, jaj, elragadja őt, társait is sirba viszi. Tectander, te egyedül lépsz be a perzsák királyi házába, s azután egyedül térsz vissza egészségesen vidékeinkre. Tehát méltán csüngünk a férfiu végzetét, utazásodat és társaid csapásait ámesélőnek ajkain.

Ioach. Tanckius, a filozófia és az orvostudomány doktora és professzora Lipcsében.

/8 a/ AZ IGEN NEMES FÉRFIUNAK
ZALÁNKEMÉNYI KAKAS ISTVÁN URNAK SIRVERSE

Erdély szült engem, Prága nevelt, most hamvaimat Perzsia takarja, lelkeket az ég birtokolja. Azonban, hogy hűségünk a császár előtt ismeretessé vált, hogy az emlékező utókortól hírnevet szerzek, azért, kegyeletos Tectander neked tartozom. Te most életem dicsérő hirdetője lettél, ki azelőtt utam társa voltál.

Hieronimus Megiferus, császári
P.C. és a lipcsei egyetem választott professzora.

SZERENCSEKIVÁNÁS GEORG TECTANDERNEK

Ki gondolná, hogy a tengeren, szárazföldeken, annyi viszontagságok között hányt-vetett ember életben marad? A cseh szövetségesek részéről természetesen az elysieket, lengyeleket és a kemény származatokat köszöntöd, utadon a pusztaságokat járod. A vad moscusokhoz mész és bejáród Szkitiát: váltakozó szerencséivel szántod a Kaspi-tengert. Elveszted Kakas urat, a császár követét. Az ő parancsára vállalod a feladatot helyette. Csodálatos dolog! A halál elragadja a többi társadat is: utolsóinak hirtelen halállal Agelastus távozik, azután a testileg, lel-

kileg beteg Schirli vitetett el tőle, de nem szűnsz meg folytatni a megkezdett utat. Casbinumba érkezel, amely Perzsia királyi városa: szándékoztam nem késleltetni fullasztó köhögéssel. Taurisiumba törekszel a hűséges perzsa Achatestől kísérve, aki méltán viseli a nemes nevet. Isteni irányítással éppen jutsz el a királyi várba: jól esik neked bejárni Mediót és Armeniót. Császáruk legyező üzenetét viszed a perzsák királyának, hogy törjék meg Mohamed ivadékait. Neked, akit fényesen fogadnak, perzsa ajándékokat adnak, perzsa kísértől rendelnek oldaltól melled, hogy az megerősítse a császárral a királyi szövetségi szerződést, és megvigye a győzelmes királyunk kedvező sorsfordulatot. A hazai földekre visszatérni szándékozván Ázsiából, átnézz Armeniót: Cordes hegygerincei nem tartanak vissza akkor téged, sem a szkita tájakon az igen kemény Mestica. Győz a hazaszeretet, valamint a magadról való hűséges gondoskodás. A kedvező sors akkor a második esztendőre vezette, amikor a végzettől akadályozva visszatérsz az oroszokhoz. Ott megállapodván a király, vad éhséget lóhussal kezded elűzni. Változékony téli időjárás késlelteti az utat, de mielőtt az út végére kedvezőbbé válik, visszatérsz Astrachanba, az oroszok fejedelmének városába; a visszatérőt a Volga folyásával fogadja. Az oroszok fejedelme maga is tetézi a perzsák királyának ajándékait. Örvendezve távozol. Akkor pedig Károly, a svédek vezére, hercege lát vendégül, viszonzozza a hajózási ajándékokat. Majd a nemes Bonerania is örül a vissza-

térésednek; helyesli, hogy te és herceged, nála tartózkodtok. A végre valahára hazatérőt a császár udvara fogadja, ahonnan méltó köszönet illet téged. Egykor, ha eljön, a késői utókor csodálni fogja, hogy te elvállaltad a nehéz feladatot és az utat. Az egyetlen Uristen műve ez, aki az ut és az élet kedvezőbb kimenetelét adta a szövetségesek számára. Ő óvja az életet és a hűséget, hogy hosszú életével magának kedveltséget, másoknak pedig sok hasznot adjon.

M. Melchior Gerlachio P.L.

Zitta iskolájának rektora.

/1/ Miután ő császári és királyi feléje legkegyesebb urunk Rudolf római császár, magyar és cseh király, kellő tanácskozás után jónak találta, hogy Abas sahhoz, a hatalmas és felséges perzsa királyhoz, ki néhány évvel ezelőtt, az 1600. esztendőben előkelő egyénekből álló követséggel tisztelte meg őt, melynek tagjai az ősi, előkelő perzsiai nemes Huszein Ali bég, valamint az előkelő angol nemes Antonius Schirle voltak, /2/ viszonzásképpen követséget fog nevesíteni. Ennélfogva ezen kiváló tisztiséget 1602-ben nemes és vitézlő Zalánkeményi Kakas István előkelő erdélyi nemesre bízta, ki utját ugyanazon év augusztus 27-én meg is kezdte és dr. Kremer királyi feltörvényszéki tanácsnok ajánlatára, engem jabeli Georg Teatandert augusztus 25-én szolgálatába fogadott. Prágától utra kelve neki indultunk Sziléziának, Lengyelországnak, Litvániának, Mazoviának és Fehér Oroszországnak. /3/

Legelőször Schweidnitzba jutottunk; házaí és egyéb épü- Schwe-
letei szépek, a várost falak és árkok veszik körül. idnitz
Itt emlékül tartják valamely régi herceg kardját, me- Szilé-
lyet - minthogy négy rőf hosszú - egy ember alig tud zia-
fölemelni, ugyanitt egy óriási ágyu is látható. Innen ban.
augusztus 31-én elindulva, szeptember 1-én Boroszlóba
/Breßlauba/ érkeztünk. Ezen nagy város Németország Boé
legszébb és legkiválóbb városai közé számíttatik. rosz-
Másnap Ólsbe jutottunk, Münsterberg Károly fejedelem ló
székhelyére. 3-án Wartenberget, mely báró Dohna Áb- Szilé-
rahám várgróf székhelye. /4/ Dohnától - ki mint követ a zia
római császár őfelsége nevében, már egyszer volt Moszk- fővá-
rosa.

vában - Kakas István ur az utazással kapcsolatban mindenfélét kérdezgetett és a moszkvai nagyfejedelem kancellárjához levelet is vitt magával. A császári követ szeptember 4-én a Lengyelországban lévő Vielunba /Welon/ Welon onnan pedig szeptember 5-én Czesztechowába /Chyestacoe/ a len- érkezett. Ez utóbbi városkától mintegy negyed mérföld- gyel nyire igen szép kolostor, apátság látható, hová mesz- koro- sze vidékről szoktak zarándokolni; a követ meglátogat- nához ta az itteni templomot, azután pedig tovább folytatta tarto- utját /5/ és szeptember 6-án Krakkóba /Crackaw/ érke- zik. zett. Krakkó Lengyelország fővárosa, a Visztula /Wirol/ Chyes- folyó mellett fekszik, a királyi várpalota három temp- tacoe- lommal együtt alacsony, a erődített hegyen áll, a há- kis vá- rom templom egyikében, nevezetesen a székesegyházban ros 300 kanonok reggel és este különböző órákban énekel. egy Az itteni püspök évi jövedelme több mint 60000 korona, kolos- a legelőkelőbb kanonokoknak is többnyire saját falvaik tor mel- és birtokaik vannak. Krakkó városa három részre oszlik, lett. az első Krakow /Crackaw/, a második Casimirus /Kazi- Krakkó mierz/, /6/ mely a hasonló nevű királyról neveztetett el, Lengyel- a harmadik Clepardia /Kleparz/. A székesegyházban lát- ország- ható egy színezüst oltár. Sz.Szaniszló /S.Staniszlai/ metro- sirja és aranyba foglalt jobb keze, mely itt nagy tiszt- polisa. teletben tartatik. Szeptember 10-én a követ, kinek most Mazovián, Litvánian és Fehér Oroszországon át kellett utaznia, a lengyel királytól biztos kíséretet és utle- velet kapott. Mégis nem csakély veszélynek volt kitéve a támadó harcosok és kozákok miatt, kik a Livoniában

/Lieffland/ folyó svéd háboru miatt keresztül-kasul jártak-keltek, hanem a dögvész miatt is.

Szeptember 14-én Varsóba, /7/ Mazurországba /Mazovia/ Varsó fővárosába érkeztünk, ez is szép, de nem nagy város, itt Mazo- is szép királyi várkastély emelkedik a Visztula /Weich- via sel/ partján. A folyón-szép hid épült, e fahidnak aligha met- van párja a világon. Varsóból szeptember 20-án Grod- ropo- noba /Grodna/, Báthori István király igen szép házát lisa építtetett a Mereszanka /Weretzsch/ folyó mellett. Grod- 54 notól kezdve a dögvész miatt nagyobb veszélynek voltunk mér- kitéve és néhányszor az erdőkben étel-ital nélkül ten- föld- gődtünk, háltunk meg. Szeptember 29-én Vilnába /Wilnow/ nyire érkeztünk, utközben kétszer is a kozákok közé kerültünk, Krak- akik gonosz és rablótermészetű népek, /8/, lövésre ké- kőtől. ezen tartott puskákkal rohantak ránk. De azt mondtuk ne- kik, hogy a mi urunk hadnagy, főember, a főkancellárhoz Vilna küldettünk és a király által kiadott utlevelet is megmu- Litvá- tattuk nekik, nem nyultak hozzánk. Vilna igen nagy vá- nia met- ros, Krakótól 110 mérföldnyire fekszik, püspöksége és ropoli- jezsuitakollégiuma is van. A király itt néhány ezer ta- sa 110 tárt szokott tartani, akik a város körül laknak. Közülük mér- néhányat mellénk adtak, hogy azáltal biztosabban, aka- földnyi- dálytalanul haladhassunk, hogy a kozák^{ok} támadásai re Krak- ellen megvédelmezzenek bennünket. Vilnától tovább kőtől. folytattuk utunkat Moszkva felé /9/ és a csak faházak- ból álló Minszk /Minskoa/ városába érkeztünk, mely ezin- tén Lengyelországhoz tartozik. Lakosai kimondhatatlanul hitszegők, elvetemültek és féktelenek. A kormányzó vagyis a sztároszta /staresta/ megkérdezte: honnan jövünk és hová megyünk. Erre a követ ur kijelentette, hogy a római csá-

császár követeként a moszkvai nagyfejedelemhez küldetett, ki-
nevettek, kigunyoltak bennünket, mondván, hát nincs a római csá-
szárnak előkelőbb barátja, mint a moszkvai nagyfejedelem?
/10/ A követ október 6-án szerencsésen Orsába /Orsa/ ér- Orsa
kezett, hol a vojvoda /Waiwoda/ ki ismerőse volt, barátság- Fehér
osan fogadta és pompásan megvendégeltette. Itt nyolc na- Orosz-
pig kellett tartózkodnunk, mivel az első muszka határ- ország-
városba Smolenszkba /Smolenski/ futárnak kellett jelen- ban
tenie megérkezésünket, különben nem mehettünk volna át a
határon, melyet előzetes bejelentés nélkül senki sem
léphetett át. Október 15-én elindultunk Orsából és estig
hét mérföldet tettünk meg, az éjszakát Bajevo /Bajewa/ fa-Baio-
luban töltöttük. Korán reggel /11/ a Fehér Oroszorszá- ua fa-
got, ez is a lengyeleké, Muszkaországtól /Moscowitterischeslu
land/ olválasztó folyócska mellett lévő Vata nevű erdőhöz Vata
értünk. Ezt a helyet az oroszok Granicának /Ranitsa/, Len-
/Granitz/ is nevezik, itt egy muszka lovas gyorsan hoz- gyel
zánk vágatott és így szólt: ez a római császár követ- erdő,
sége? Igenlő feleletünkre leugrott lováról, a követet Fehér
üdvöszölte, ezen nép szokása szerint fejét egész föl- Orosz-
dig meghajtott, azután arra kért bennünket, hogy álla- orszá-
podjunk meg és várakozzunk egy kissé. Majd ismét lóra got
ült és sebesen az erdő felé vágatott. Már több mint Muszka-
egy óra hosszágig vesztegeltünk /12/, s a rossz hi- ország-
deg időjárás miatt /ugyanis egész napon át esett és ha- tól el-
vazott/ már félig megfagyunk, a követ ilyen várat- választ-
tatás miatt hosszus lett, végrevalahára tizenkét pompá- ja
san eltűszött, előkelő férfi vágatott hozzánk. Közülük
ötnek a nyeregkapáján kis dobok lógtak és szóltak, a má-

sik hat pedig szájával füttyült. Ugyanis szokás a muszkáknál, hogy a nemesek vagy egyéb bátor lovagló személyek, ha lóra szállnak, ilyen dobooskákat akasztanak a nyeregbe, s ezáltal a közönséges katonáktól megkülönböztethetőkké válnak. /13/ Szokásuk még, hogy sietve elhelyezkednek, minden eszköz nélkül olyan hangosan, élesen tünik füttyülni, hogy messziről is hallani lehet őket: a füttyülést ko- Aho-
ra ifjúságuk óta hosszas gyakorlással tanulják meg. A dobo- egyen
ló lovasok felénk közeledtek, leugrottak lovaikról, a leg- a
tekintélyesebb közülük, egy idősebb férfiú, ki ültözöke után musz-
nézve, igen előkelő embernek látszott, közelebb lépett, kák
a császári követ szintén elébe ment, mikor pedig már fo-
csak egy lépésnyire voltak egymástól, a muszka földig haj- gad-
lott és jobb kezével a földet érintette. Közben ugyanigy tak
tettek a többiek is, így köszöntöttek bennünket. /14/ Azután ben-
kérdő, hogy hogyan hívják a császári követet. A tolmács nün-
tudtára adta, s kívántat, ily értelemben szólt hozzánk: Ist- ket.
ván ur /Pan Stepán/, éljen sokáig minden oroszok cárja Bo- A
risz Fedorovics /Boris Fedrowitzsch/, annyi és olyan hatal- musz-
mas népek, országok és királyságok ura, kinek nevében a musz- kák
lenszki vojvoda küldött engem téged felkérni: jöjj velünk. fog-
Igy fogadott bennünket a muszka, kinek a követ ur röviden dási
eként válaszolt: Azért vállalta el ezt a hosszú utat, hogy be-
semmit se mulasszon el, míg Isten segédelmével személyesen szó-
el nem jut a főséges nagyfejedelemhez /15/, mondá a követ, de.
Isten kegyelméből, övéivel együtt. Mivel eddig szerencsésen és
egészségesen eljutott, kötelességtudóan követni fogja őt. Egy-
üttal kifejezte örömét is, hogy mindnyájuknak jó egészségben
találja. Ezután a főséges nagyfejedelem, Borisz Fedorovics,

a főséges nagyfejedelemmé és a fenséges nagyfejedelmi gyermekek, s utoljára a vejvoda egészsége felől kérdezősködött. Ahogy mindkét fél befejezte az udvariaskodást /amihez a muszkák keveset értenek/ ismét lóra szálltak. Mi pedig a kocsikon foglaltunk helyet.

Alig haladtunk néhány lépést, /16/ puskáikból üdvölvéseket, örömtüzeket lőttek, mi is ugyanezt tettük, ami nagyon tetszett nekik, miként ezt a tolmács néhány nap múlva tudomásunkra hozta. Ezt nagy örömünk kifejezésének vélték, hogy mi a cár, így nevezik ők fejedelmüket, országába érkeztünk. Az éjszakát a legközelebbi faluban töltöttük, ahol a fent említettek érkezésünkre váraakoztak. Másnap korán reggel, amikor tovább akartunk volna haladni, szerfölött nagy havi- zás és esőzés kezdődött, nekünk azonban a rettenetes zivatar ellenére is utunkat folytatnunk kellett, nem nézve azt, hogy innen Moszkváig a rossz ut és hidak miatt még jó időben is szerfelett fáradtságos az utazás. Ilyen hid- Szmo- több mint hatszáz van Moszkváig, némelyik egy mérföldnél is hosszabb és igen megrongálódott. Október 19-én Szmolenszk- es el- ba /Smolensko/ jutottunk, amely hét mérföldnyire van a Vata ső musz- erdőtől. Szmolenszk fából épült, de igen terjedelmes, né- La vá- pes város csak hat évvel ezelőtt vonták körül kőfállal, ros, az itt folyó Dnyepri /Neper/ vagy /Dorysthenes/ partján fek- ezelőtt szik, amely a várost két részre osztja. A város valami- Tehér kor a lengyel korona alá tartozott, /18/ azonban Bátho- Orosz- ri István lengyel király idején, a lengyelek és muszkák ország- közt megkötött békében, az utóbbiaknak átadott. Ezen a ban le- helyen, Szmolenszkban három napot kellett töltenünk, a- vó met-

nig knyáz Nyikita Romanovics Trubeczkoj /Kness Mikita Romanovitsch Trubensko/ vojevoda és a nagyfejedelem egyik legelőkelőbb tanácsadója, egy öregember, további utazásunkhoz szükséges kellékeket; kocsikat, lovakát, egyebeket el nem küldte. Midőn a város közelébe jutottunk, ismét nagyszámu lovas nemes és lövöldözős fogadott bennünket. A mellénk osztott két prisztav /Pristaunen/, Curatorok vel provisorok/ kivételével azonban senkinek sem volt szabad szólnia hozzánk. /19/ Nemcsak mi, hanem előttünk mások is tapasztelhatták a muoska birodalomban uralkodó szokást, amelyhez mint törvényhez erősen tartották magukat, hogy a követekkel és a követséghez tartozó személyekkel senkinek sem szabad beszélnie. Oka talán az lehet, hogy a nagyfejedelemeire lekicsinylőnek tartják, ha a hozzá küldött egyénekkal, kívülre, még más is akarna beszélni, talán nem bíznak bennük, hogy finoman tudnának beszélni velük vagy attól tartanak, ha a követnek sokakkal szabadna beszélgetnie, /20/ sok titkuk kiderülne és ismeretessé válna. Midőn a követ megunt a huzakodást, nyugtalan és bosszús lett, a prisztav útján a vojvodát erélyesen felszólította a továbbutazás lehetővé tételére, nagysokára október 21-én hat kocsit küldtek szállásunkra, a követ ur külön kocsija elé két lovat fogtak, a követségi személyzet többi tagja kettesével helyezkedett el egy-egy kocsiban, az utóbbi kocsik elé csak egy-egy ló volt fogva, jellelhet a poggyászt is ezekre tették. Szmolenszkból való elutazás után a két prisztavon kívül /21/ még néhány egyént adtak mellénk, akiknek út közben szükségleteink kielégítéséről kellett gondoskodniuk. A

kocsikat jó eleve megpakták élelemmel: sörrel, pálinkával, méhsörrel, hussal, kenyérrel, hallal és egyébbel. Vezetőink fölélegesen ide-oda vezetgettek bennünket, csak hogy minél később jussunk Moszkvába. Véleményem szerint ez a pestis miatt volt, melytől azért féltek, mivel mi olyan vidékekről jöttünk, ahol a dügvész nagyon dühöngött. Azonban a követnek azt hazudták /ez a nép ugyanis a hazugságra, csalásra és más efféle bűnökre hajlandó/, hogy ez a nagyfőjedelelem utasítására történik, hogy a követ urat az utazással ki ne fárasssák, nyugodt maradjon. /22/ Kényelmesen megtehettünk volna hét mérföldet, de naponta alig haladtunk három-négy mérföldet. A követ észrevette a kifogások alaptalanságát, de a maga útján kellett hagynia a dolgokat. Szmolenszktől Moszkváig az ut síkságon vezetett, egymást érte a sok híd, mély mocsár, ingovány, erdőségek, befagyott pocsolyák, de ezek nem tartották ki a kocsikat. Másnap este egy bernátrendi kolostorhoz értünk az itteni muszka szerzetesektől kaptunk éjjeli szállást. /23/ a szerzetesek éppen akkor énekeltek imájukat, itteni szokás szerint néhány lépcsőnyi magasságban épített templomban, ahová a császári követ is szintén belépett imádkozni, mert azt hitte, hogy itt is mindenkinek, mint nálunk szokásos, be szabad menni. A szerzetesek azonnal észrevették, meglehetősen ferde szemmel néztek rá az ájtatosság befejezése után, egyikük hozzáment és a tolmács segítségével megkérdezte tőle, hogy mit keres templomukban és ki parancsolta vagy engedte meg, hogy a szent helyre beléphessen. Emellett megkérdezte van-e nála kereszt, hogy ő is keresztény-e? /24/ A császári követ erre azt válaszolta, hogy ő a templomot

mindenkire nézve közös helynek vélte, hol mindenki akadálytalanul imádkozhatik és valamely anyagból készült keresztet nem visel, minőt a szerzetes látni szeretett volna, mivel azt lelkileg szívében hordja, de meg akarta mutatni a szerzeteseknek, hogy ő csakugyan keresztény, egy kis arany keresztet huzott elő, amit mindenkor a nyakán szokott viselni, a szerzetes ezt látva megcsókolta a keresztet, megelégedését fejezte ki és alamizsanát kért, ezután eltávozott. Negyednapra az első muszka városba Dorogobuzsba /Darabusa/ érkezünk, ahol fagerendázatu házak vannak. A következő napon /25/ egy másik városkához Czarevo-Zajmicsébe /Coruo Saymisia/, a harmadik napon, október 27-én pedig Boriszovoba /Borissoua/ jutottunk, ez valamivel jobb, mint a két előbbi, azonban az egész ut során egyetlen városban sem szállásoltak el bennünket a belvárosban, hanem csak a külvárosokban. Szállásunkról kimenni és szétnézni egyáltalán nem volt szabad. Október 29-én Mozsajszkba /Mosaisko/ jutottunk, ez meglehetősen nagy város, a muszkák Sz.Nyikolájnak /S. Niclaus/ nevezik, e szentet a város patrónusaként tisztelik. Templomaiban már sok csoda történt. /26/ Ennélfogva a környékről megszámlálhatatlan zarándok sereglik egybe. Itt, szándékunk ellenére hat napig kellett kitartanunk. A nagyfejedelem megtudta, hogy Litvánián is átutaztunk, hol dögvész pusztít. Ezen kívül a követ urnak, Orsából a moszkvai kancellárhoz küldött leveléből, tudomásukra jutott az is, hogy Perzsiába utazik és a moszkvai nagyfejedelemhez küldött

császári követ /ambalciator/ szintén utban van. E helyen való időzésünk /Moszaszokban/ harmadnapján kíséretünk vezetője, állítólag a nagyfejedelem írásos parancsára, a következő kérdésekkel fordult a kövöthöz: /27/

Először: Milyen városokon haladtunk át utazásunk során? - A követ ur semmit sem leplezett el, ahogy más tette volna, hanem mindent elsorolt. Talán ez is egyik oka volt akadályoztatásunknak, mert jól tudták, hogy a felsorolt városok némelyike a pestistől volt fertezve. Másodszor azt kérdezte tőle: A másik császári követ nemsokára megérkezik-e, mi a fő célja követségének, visz-e magával ajándékot, miféleket és mennyit? A követ ur így válaszolt: A császári követ hamarosan megérkezik de megbízatása tárgyáról nincs tudomása, ugyanis semmi köze sincs az ő küldetéséhez. Annyit azonban hallott /28/, hogy ez nem másból, csupán barátságból és tiszteletből történik. A nagyfejedelem ugyanis az előző években néhányszor küldött már követséget ő császári felségéhez, ki az összes keresztény uralkodók iránt barátságos és kegyes érzelmekkel viseltetik, amit a nagyfejedelemhez küldött követséggel is kifejezésre juttatna. Ami pedig a harmadik kérdést illeti, válaszolja: Könnyen meggondolható, hogy a római császártól jövő ily előkelő követség nem fog ajándékok nélkül megjelenni; neki /a muszkának/ különben sincs jogában ilyen kérdésekkel előállni. A muszkát azonban az egyenesen kimondott válasz nem elégítette ki. Másnap ugyanezen kérdéseket megismételve /29/, különösen az ajándékok után tudakozódott. A követ eléggé csodálkozott ezen a bolgaságon, hogy telhetetlen vágyukat az ajándékokra nem tudják eltit-

kolni. Már meglehetősen hosszú ideig tébláboltunk Mozsajszkban, végre november 5-én visszaértünk a nagyfejedelemhez küldött futár, aki meghozta az engedélyt a továbbutazásra. Így november 6-án utra kerekedtünk és megindultunk a 17 mérföldnyire fekvő Moszkva felé. Első napon egy Villovo /Vilova/ nevű kis városkába jutottunk. /30/ Itt igen vidám és Vilova kedves helyen, kőből épült kastély látható, ez a mostani nagyfejedelemnek Borisz Fedorovics /Boris Fedrowitzsch/, mielőtt hatalomra, országlásra jutott, székhelye és birtoka volt. Borisz Fedorovics /Boris Fedrowitzsch/, mielőtt hatalomra, országlásra jutott, székhelye és birtoka volt. Borisz Fedorovics nem származott ugyan a fejedelmi családból, de igen előkelő és tekintélyes nemési család sarja volt, kiváló tehetsége és ügyessége, valamint a szerencse folytán is nagyfejedelemmé választott, amit a fültolakodáson kívül az is előmozdított, hogy elődjének, Fedor Ivanovicsnak, a nagy zsarnok Iván Vasziljevics /Ivan Basilovitzsch/ fiának, nővérét nőül vette. Ez az együgyű Fedor /Fedor Ivanovitzsch/ az egész kormányhást átadta Borisznak /31/, ki azután - mint mondják megmérgezte Fedort, kinek két fivére közül az egyiket, az öregbiket Jánost /Iohannes/, saját apja még 1581-ben bottal agyonverte. Az ifjabbik, Dmitrij /Demetrius/ exiliumba, száműzetésbe üzetett vagy meg is gyilkoltatott. Így a most uralkodó nagyfejedelem, mivel a nép nagyon tisztelte, megválasztatott.

1602. november 9-én délután 2 óra tájban Isten segédelmével veszélytelenül Moszkvába érkeztünk. A várostól egy Moszkva mérföldnyire egy egész csapat előkelő muszka várakozott

reánk /32/, fényes kísérettel vonultunk szállásunkra, hol minden igen szépen és tisztán volt előkészítve. Ettől fogva nem mehettünk ki szétnézni a városba, szigorú őrizet alatt voltunk. Amit vásárolni akartunk vagy amire szükségünk volt, mindent szállásunkra hozattak, ami az étteleket és italokat illeti: sürt, pálinkát, méhsürt, húst, kenyeret, vaját, tojást, tyukokat és egyéb olomózsiát naponta rendszeresen, a nagyfejedelem költségére, bőségesen szállítottak számunkra, hogy semmiben hiányt ne szenvedjünk. November 27-én a császári követ /33/ kegyes kihallgatáson volt Borisz Fedorovics /Borisz Fedorovics/ nagyfejedelemmel. Korán reggel 9 pompásan feldisztított lovat hoztak szállásunkra, ezek egyikének vörös bársonyból készült csáprágja arannyal volt hímézve, a lószerszán ezüsttel kiverve, csakugy fénylott a sok drágakőtől. A többi ló is, melyeken mi ültünk, gyönyörűen volt disztitve. Körülbelül két óra múlva megjelent a mi prisz-távunk /provisor/, egy előkelő, kegyes kinőzetű öregebb ember, ki a kíséretében lévő néhány előkelő muszka nemes-sel együtt igen diszes öltönyt viselt. Mindnyájan megtisztított, pompásan felékesített lovakon ültek. Lakásunk előtt megálltak, hozzánk jöttek /34/, a nagyfejedelem palotájába kísérték bennünket, melyet pompás szőnyegok, tapéta és szebbnél szebb festmények disztitettek, a jobb oldalon egy magas pohárszéken annyi ezüst és arany edény volt halmozva, hogy el sem lehet mondani. Midőn a palotába beléptünk, a palota udvarában, a földtől mintegy 15 rőf magasságban elhelyezett nagy haranggal harangoztak.

Audi-
encia
a moszk-
vai
nagy-
fejce-
delem-
nél.

Szállásunktól a palotáig, mindkét oldalon, töltött puskákkal felfegyverzett muskótások álltak. Mindannyian bementünk az audiencia-terembe, melyben az ajtóval átellenben /35/ középen négy lépcsőnyi magasságban emelkedik a trón, ottól balra, ugyanilyen magasságban elhelyezett széken ült a nagyfejedelem fia, a trónon pedig maga a nagyfejedelem méltóságteljesen. Főn aranykorona, testén pedig bokáig érő aranyhírhósu palástot viselt, jobbáiban arannyal kivert és csákányhoz /Tsackan/ hasonló fekete pálcát, jogart tartott. Fia pettyes kiuzbörhöz hasonló öltözetben ült. Mindkét oldalon alabárdot tartó, fehérbe öltözött két-két hajdu /noi- Fedder Bo- duck/ állott. Környesekörül ültok a legelőkelőbb tanács- riszvitacch adók, kik mindnyájan drága ruhákat és fekete róka bőrcsapkákat viseltek. /36/ Miután a császári követ a tiszteletnyilvánítást megtette, a császár megbízólevelét átnyújtotta, beszédét befejezte, a nagyfejedelem fölállott és kérdé: Hogy van a nagyhatalmu római császár, Rudolf /Rudolphus/, hogy vannak az 5 nemes fivérei és mindnyájan egészségesek-e? A követ ur erre oként válaszolt: Hála Istennek, 6 császári fűlsége egészséges és friss. Ugyan- azt tudakolta a nagyfejedelem fia is, azután elbocsátot- tak bennünket. Ezután az előbb közölt módon szállásunk- ra kísérték. Még egy óra sem telt bele, midőn megjelent nálunk vagy 100 személy. /37/ Ezek mindenféle italokat és ételeket hoztak a cár, a nagyfejedelem asztaláról, az 5 ne- vőben megtiszteltak bennünket. Ezután is jól tartottak bennün- ket. A kihallgatás után még négy hétig kellett itt időz- nünk, mialatt a követ ur a perzsa utazáshoz előkészült, bennünket félruházott, három szolgát fogadott fél még,

köztük egy organistát is, kinek saját regálja volt, melyet a követ ur és az organista halála után a hét köteg /Zimmer/ cobolybórral és egyéb tárgyakkal együtt a perzsa a királynak ajándékozott, de uram parancsa értelmében, szükség esetén brönest eladhattam volna, /38/ de provisorunk lebeszélte erről. Így tehát mindent átadtam a perzsa királynak, kinek módfelett megtetszett a regál, min azonban művészet nélkülül játszott. A mostani küldött felségednek kötségtelenül köszönetet mond.

Moszkva városa igen nagy és rendkívül népes, ahogy mondják 500 ezren /helytelenül 5.000.000! / lakhatnak benne, talán egyetlen német város sem hasonlítható hozzá. Kerülete 4 német mérőföld. Három részre oszlik: az első, melyet 15 rőf magas fából készült véd-erősség vesz körül a Moszkva /Moscow/ folyó /39/ ettől kapta a város a nevét, két helyen átmetszi. A második és középső város meglehetősen erős kőfállal, a harmadik a központban lévő királyi várkastély pedig még külön kőfállal és mély vizesárokka van körülvéve. Moszkvában 1500 ke- Moszk-
lostor és templom létezik, közülük legszebb a városban lévő va vá-
két templom, melyekben az ősi Moszkva nagyfejedelmek vannak roda-
rak. Ennek hét tornya, aranyozott tetője, némány tóna a-
ranyat bizonyosan felhasználhattak és szép nagy harangjai van-
nak, ezek egyike az erfurtit hangra, nagyságra is fölülmulja.
/40/ A várkapu előtti téren két olyan hatalmas ágyú áll, hogy
az ember csakély fáradtsággal belerághat azokba. Moszkva há-
za, építményei nem szépek, formátlanok, leginkább fából, va-
lók de nem építették egymáshoz oly közel, mint nálunk, ablak-
üveg is kevésen látható. Lucskaország ami a termékenység
illeti, mocsaras, bozotos és sok helyen sivataghoz hasonló.

Az ország úgy el van zárva, hogy a nagyfejedelem engedelmé,
utlevéle nélkül titkosan senki sem ki, sem be nem jöhet-mehet.
/41/ A telet elviselhetetlen hideg és nagy hó jellemzi. Gyü-
mölcs, szőlő és egyéb nagyon kevés vagy egyáltalán nincs, kivé-
ve azt a keveset, amit a nómotok, különösen almát, Moszkvába
hoznak. Gabona: zab, árpa, buza néha bőven terem, de a rossz
termés következtében gyakran oly nagy az éhínség, hogy mint
például most is, sok ezer ember éhenhalt Moszkvában és kör-
nyékén. Szinte hihetetlen, de teljesen igaz a következő e-
set: a pőkektől gyakran vettek olyan kalácsfélét /piroge/. Az
pirogot, amit hasonlóan sütnék, mint mi a fánkot, de ki- 1602-i
lőnfőle húst szoktak belosítani /42/, most azonban a szo- nagy
kásos hufélőket az elloptott emberi hullából levag- éhin-
dalt és összeapritott emberhús pótolta, ezeket ették ság
vagy eladták. Amikor ez kiderült, sokat törvény elé ál- Moszk-
litottak. A lakosok kénytelen voltak a tisztátalan álla- vában.
tokot, kutyákat és macskákat felfalni. A vidéken nem volt
senki biztonságban, saját szemünkkel láthattuk, hogy az ut-
ba eső egyóbként taheros falvak egészen puszták és kihaltak
voltak, mivel a lakosok éhenhaltak. Azok pedig túléltek, azo-
kat az utonállók agyonütötték, erről még nagyon sokat írhatnánk.
/43/ Muszkaország igen nagy kiterjedésű, a cseremisz és nogaji
tatárok országaival együtt, melyeket a muszkák uralmuk alá haj-
tottak, a Kaspi-tengerig /Caspisch oder Heircanisch/ és a Kau-
kázusig /Montes Gordéos/ 550 német mérföld hosszú, de nagyon
kihalt, város kevés, de annál több vadon van. 20-30, sőt Ho-
gajban 300 mérföldnyire sem lehet várost vagy falut látni, ki-
véve a Nogajban lévő 3 határállomást, melyeket a muszkák a ta-
tárok elleni védekezés céljából a Volga mentén építettek. /44/

A muszkák vallásáról és Isten iránti tiszteletéről, ami ezután következik és tapasztalhattam, mindent el fogok mondani. Ők, valamint a hasonló hittársaik, legjobb és legigazibb keresztények, vólik magukról, bennünket azonban nem tartanak keresztényeknek, hanem egyszerűen pogányoknak neveznek bennünket. Pedig ők maguk oly konok, epikur, gonosz, istentelen, hitszegő emberek, hogy lehetetlen róluk mindent megírni. Pál évig éltem köztük, tehát jól ismertem őket, de az a véleményem, hogy ez az ország a fejtalanságnak, paráználkodásnak és egyéb bűnöknek oly fészke, aminél nincs több a világon. Az isten tilparancsolatát nem tartják meg, /45/ ahogy megérthettem, nem nagyon büntetik meg a hitszegőket. A gyilkos vagy egyéb gonosztevő, 1-2, vagy 3 évi fogság után még elvetemültebb, mint azelőtt volt. Egyébként többnyire örökszolgaságu jobbágyok és szolgák. Ha valamelyikük ura ellen kezet emelne, vagy más valami bűnt követne el, ura azonnal megölheti őt, vagy bármit tehet vele kedvére. A muszkák a romlott görög hit követői. Pál követőinek vallják magukat, ahogy hallottam. Templomaikat csaknem török módra építik, 3 vagy 5 toronnyal, melyekre igen nagy, 3-as keresztet tűznek föl, /46/ evvel fejezik ki a Szt. Háromságot; ha templom előtt mennek el, keresztet vetnek, fejüket ütik, vagy meghajolnak. Temérdek harangjuk van, de egészen másképp harangoznak, mint nálunk. Ugyanis a harangnyelvvél, hol az egyikre, hol a másikra ütnek. Templomaikban sem szék, sem padok nincsenek, hanem környeskörül magas fűdött karzatok vannak. A templom falaiba számos apró és szűk ablakocska van, a hívők tehát vagy az ajtókkal szemközt állva, vagy bekukucskálva inádkosnak, keresztet vetnek. A gazda-

goknak saját bálványuk van, melyet apró festett táblácskával aggatnak fel, /47/ gyertyákkal díszítenek föl, így aztán gyakran tűzvészt idéznek elő. Minden házigazdának, családnak - legyen az szegény vagy gazdag - meg van a maga bálványa, a szoba hátuljában, asztala fölött látható egy táblácska, mely Szt.Miklós /S.Nicolaus/, Szt.Vazul /Basilius/, a négy arkangyal, vagy más szentek, kinek se szeri, se száma nincs, képeit ábrázolja.

Ha ezek beszenteltetnek, oly nagy becsben és tiszteletben tartják őket, mintha élő személyek volnának; ilyen külön és saját istent mindenki vehet magának a piacon, hol temérdek kapható. Ha belépnek valamely szobába, köszöntés előtt keresztet vetnek, háromszor meghajolnak és ezeket a szavakat mondják: Hospodi promilui mne grechni /48/ azaz: Uram, légy hozzám, bűnöshöz kegyes. Ez az egyetlen imádságuk. Ha az említett képek valamelyike leesik, senkinek sem szabad azt felomolnie, hanem elhívják a papot, ki azt újból beszenteli és felveszi, ez természetesen nagyon furcsának tűnt föl előttünk. Ha az ilyen képet meg akartuk érinteni, ezt - ha észrevették - egyáltalán nem akarták megengedni; szerintük az ilyesmi nagy vétke. Nem is tartják ők ezt kereszténynek, /49/ aki nem visel nyakán arany-, ezüst-, vagy ha szegény, rézkeresztet, melybe néhány muezka sző van vésvé. Papjaik semmit sem tanulnak, de a tanulás, studium egyébiránt since náluk szokásban, mint nálunk. Ezek durva és műveletlen emberek, akik azt állítják, hogy a németeknél a tanulmányok folytán keletkezett annyiféle bálványimádás, vallásfelekezet. Ha valaki írni és olvasni tud, az már képosítva van bármely egy-

házi és világi tisztség betöltésére. Templomaikban nem prédikálnak, hanem eltorzított, megcsontított Dávid-féle zsoltárokat és egyéb muszka énekeket énekelnek, hadarnak, focsegnak saját nyelvükön. /50/ A lelkészeket addig nem szentelik föl, míg törvényes feleségük nincs. Szt. Pálnak ezen szavait: a püspök csak egy asszonynak lehet az ura, akként értelmezik, hogy a lelkészeknek a második, a világiaknak pedig a harmadik házasságot nem engedik meg.

A lelkésznek - ha a felesége meghal, kolostorba kell menni és ott penitenciát tenni, továbbá a nagyfejedelem és az ország jólétéért imádkozni, de Isten tudja legjobban, hogy ilyen állapotban a végig kell kitartani, némelyik miként cselekszik. Gyakran megesik, hogy bármely közönséges világi ember vagy az adósbörtönből vagy a feleségtől megszabadulni akarván, /51/ különösen, ha vallásos érzelmi, valamely kolostorba menekül, hol mindentől szabadabbá válik, sőt még ezáltal szentként dicsőíttetik, mivel azt mondják róla, hogy Krisztus urunkért mindent elhagyott: még sok ilyen balgaságot beszélnek róla. Az illetők mindentől fölmentetnek, senki sem gyakorolhat többé fölöttük jogot, de hűtelesek, ennek fejében, életük fogaig ebben az állapotban, zárdában maradni és a hűségéről, ebben áll legfőbb vallásosságuk, - miként ezt állítják - végképp lemondani és az elmondott szabályok szerint élni. /52/ Ha azonban valaki ezen tilalmat megszegi, azt a leggonoszabb bűnösnek tartják és az e célra kirendelt szerzetes által megverettetik, megvesszőztetik. De a világiak is oly szigorúan büntülnek, hogy sem pénzért, sem pedig, ha hűség által valakinek életét megmenthetnék,

pénteken és szerdán nem szabadna húst, vaját, sajtot enni. Lelkészeik csak abban különböznek a világiaktól, hogy másféle kalapot, fűveget, és hosszú haját viselnek, melyet fűlszontelésük után nem szabad többé levágniok, hanem egészen hosszúra kell növeszteniök, ezenkívül bárkóvá mennek is, /53/ mindig magukkal viszik botjukat, melyen kívül más vódceszközt nem szabad használniok. A muszkáknak külön pápájuk, főpapjuk van, Moszkvában, akit pátriárkának neveznek, kit Istennek tekintenek és folyton bezárva tartanak. A pátriárkának évenként csak háromszor szabad megjelennie egy bizonyos, meghatározott helyen, hol a legnagyobb ünnepeken misét mond. Ilyenkor hatalmas tolongás támad, mivel aki őt megpillanthatja, azt hiszi, hogy az egész évben elkövetett bűnei után bünbocsánatot nyer. Ezenkívül különböző helyeken, városokban négy metropolitájuk van, a négy evangélista emlékére, /54/ továbbá vannak püspökeik, érsekeik, szerzeteseik, apácáik. Ami gyermekeik megkereszteltetését illeti, azokat nem templomokban, hanem folyók, vizekben keresztelik, mivel Krisztus urunknak, Szt. János által, a Jordán vizében való megkereszteltetését tartják szem előtt, a keresztelés után a keresztapá pénz helyett, arany-, ezüst-, vagy rézkeresztet ad a gyermekeknek, a szerint, milyen gazdag; annak jeléül, hogy az a kereszténységbe felvétel. Ilyen kereszt a piacon mindig kapható. /55/ Mint már fentebb is említettük, a gyermek ezen keresztet, egész életében, nyakában akasztva köteles viselni. Mivel pedig mi nem viselünk keresztet, azt hiszik, hogy nem keresztelkedtünk meg igazi módon, ennél fogva, ha valamelyikünk közéjük beházasodni akar, annak újból meg kell

keresztelkednie, az istentiszteletnek eleget kell tennie. Ami házassági szokásaikat illeti, ezek a következőképpen foglalhatók össze: a legénynek nem szabad a lánnyal beszélnie, neki udvarolnia, mint az nálunk szokásban van, lakoma, convivio alkalmával a lánnyal vidámnak lenni, mulatnia. /56/ A muzsikánál a házasságot a szülők és a legjobb rokonok, barátok hozzák létre. A vőlegény meg se pillanthatja menyasszonyát addig, míg szigorúan le nem kötelezte magát, hogy a házasság meg nem tartása esetére bizonyos, kiszabott pénzüsszeget köteles letenni. A gyermekek tehát még házasság dolgában is engedelmeskedni tartoznak szüleiknek. Ha a vőlegény már kellően lekötötte magát, elővezetik és a két fél ismerőseinek jelenlétében átadják neki a menyasszonyt, akár tetszik neki, akár nem. A menyasszonyt ezután sűrűn selyemkendővel lefátyolozva, /57/ a két családnak legelőkelőbb két nőtagja viseli a templomba, hol a lelkész a jegyeseket összeadja. Gyakran negesik, hogy a gyermekeket, kiváltképp a gazdag családból valókat, már 9-10 éves korukban, ritkán, mint nálunk 20 vagy több éves korukban, összeházasítják. Ez valóban különös szokás, hiszen az ilyenek azt se tudják, hogy miben áll a házasság, melynek még hasznát sem láthatják, tehát csak játéknak tekintik. A gazdag nemességhez tartozó vagy egyébként előkelő emberek, külön szobában bezárva tartják az asszonyokat, kiknek csak ritkán szabad kimenniük. A feleségnek, ha a férjnél van valaki vendégségben - mégha az édes fiutestvére, sógora is volna, nem szabad mutatkoznia, még kevésbé valamely idegennel beszélgetnie. /58/ A nők tehát be vannak zárva mint a madár a kalitkába. A muzsikák sokféle ceremóniával, még több üvöltéssel, jajgatással

temetik el halottaikat, e célból fiatal fiukat fogadnak föl, akik a holttest után futnak, s minél többet és minél erősebben kiabálnak, annál tisztelotteljesebbnek, előkelőbbnek tartják a temetést. Ami pedig az evésnél és ivásnál követett szokásaikat illeti, a muzsák állatias, durva, faragatlan emberek, tányér és kés nélkül esznek, az ételt puszta kézzel fogják meg. Italuk méhsőr és pálinka. A muzsák hűtlen és gonosz emberek, /59/ /Itter Persicumban tévesen 56 öfál/ akik legjobb keresztényeknek tartják magukat és nem tűrik el, hogy valamely más országot vagy népet többre értékeljenek, becsüljenek.

Mután már körülbelül négy hétig időztünk Moszkvában és december 7-én ismét száz személy jelent meg mindenkiféle italokkal és ételekkel a nagyfejedelem nevében, végrevághára elindultunk Kazanba /Cassan/, a cseremis /Cerenissia/ tatárok fővárosába, mely 200 német mérföldre, azaz ezer orosz versztnyre vagy olasz mérföldre fekszik Moszkvától. Legelőször a meglehetősen nagy Vladimir /Wlodimir/ városába érkeztünk /60/ melyet a muzsák országuk egyik ősrégi és előkelő városának tekintik, nevét, mint mondják, valamelyik Vladimir /Włodiemier/, nevű királyukról kapta, akit ott temettek el. Vladimir igen szép és kedves helyen, a hatalmas és szép, hajódus Volga folyó mellett fekszik. A Volga itt tizöl mély és negyed mérföld széles, egész a Kaspi-tengerig számtalan hajó jár rajta. Vladimir 10 napi járőföldre fekszik Moszkvától. E helyen halakban, vadakban és más szükségletekben nincs hiány. Innen tovább haladva advent vége felé /61/ az Oka /ORA/ folyó mellett lévő Muron /Muron, Muron/ városába jutottunk. Az Oka folyó a németországi

Elbőhez hasonlítható, és a várostól egy mór földnyire a Volgába ömlik. Marom Moszkva és Kazan közt félúton van. Maromból a cseremisz-tatár vidék határán fekvő igen nagy Nisnij-Novgorod /Nisna/ vagy Klein-Mougart városáig jutottunk el. Ezután a cseremiszek országába léptünk, mely igen barátságtalan, vad, bozótos, mocsaras vidék, hol sem szállás, sem élelem, sem egyéb szükségletek nem kaphatók, hanem az utagnak mindent, amire szüksége van, magával kell vinnie, /62/ utközben az erdőben kell felütnie sátorfáját, ha éjjeli nyugalomra akar térni. Itt nem található falu, kivéve néhány tatár kunyhót. Ezek a tatárok nagyon kevés gabonát termelnek és igen kevés szántóföldet művelnek, hanem inkább az általuk nagyban tenyésztett lovakból és juhukból élnek, de mégis többet termelnek és több szántóföldet művelnek, mint a nogaji tatárok, kik a kenyeret sem ismerik, kikről később még bővebben teszünk említést. Lehetetlen volna bejutni, ha nem volna mindenfelől körülvéve a muszkák által, kik a tatárokat uralmuk alá hajtották. Ha valamit tenni, dolgoztatni akarnak a nép által /63- tévesen 62!/, utlegekkel kell őket munkára kényszeríteni, hiszen nem kevésbé mások, mint a féltelen állatok. Miután meglehetősen fáradtság és nagy csodálkozás közepette átutaztunk ezen a vidéken, végre ismét egy muszka városba, Svijazszkba /Schvviasko/ jutottunk. December 24-én, karácsony előestéjén Kazanba érkeztünk. Kazan városát, mely nagyságra nézve Doroszlóhoz /Breslau/ hasonlítható, körülbelül harminc évvel ezelőtt a zsarnok Iván-Vasziljevics nagyfejedelem /Ivan Basilovitsch/ bevette és a muszka birodalomhoz csatolta. A

város teljesen fából van és fa-palánkokkal vették körül. /64/ Ebben a városban van egy csinos várkastély, melyet a nevezett Iván Vasziljevics a város elfoglalása után az itt emelkedő alacsony hegyre, kettős kőfallal körülvéve építtetett. Közvetlenül a város mellett folyik a Kazan /Fluss Cassan/, melyről a város nevét kapta, egy mérföldnyire pedig a Volga. Az egész telot 1603. május 11-ig Kazánban töltöttük, mivel a tatárok miatt a szárazföldön lehetetlen volt utazni. A Volga mentén, 300 mérföldnyi uton csak három városkát találtunk. 1603. május 11-én mintegy 70 muszka hajó kíséretében a Volgán elindultunk /65/ - tévesen 631/ Asztrahanba /Astarcan/, a nogaji tatárok fővárosába, mely Kazantól 300 mérföldnyire fekszik. Többnyire éjjel-nappal utaztunk és május 16-án Szamarába /Samara/, az első határállomásra érkeztünk. Május 21-én a Kazantól mintegy 150 német mérföldnyire fekvő Szaratovba /Saratha/, a második határállomásra érkeztünk. Május 23-án elértük Caricint /Zaritzona/, a harmadik határállomást is. Végre május 27-én éjjel-nappal folytatván a hajózást, hála Istennek szerencsére megérkeztünk Asztrachanba /Citracanum, Astarcan/. Itt két hónapot kellett időznünk, míg a hajó és a hajózáshoz szükséges kellékek előkészültek, jóllehet nem kevés alkalmatlansággal, nehézséggel, a nagyfejedelem költségére. /66/ Asztrachan nem tulajdosan nagy, sem nem erős, épületeit leginkább fából építették, a várat kivéve, melyet egyszerű, rossz kőfal vesz körül. Ha a Volga folyó kiárad, mint valami sziget, mindenütt egy német mérföldnyire vízzel fogja körül. Asztrachánt, a már említett Iván Vasziljevics kb. harminc

évvel ezelőtt vette el a törököktől. Akkor a város nem ott állott, ahol most, hanem egy mérföldnyire odébb, hol még most is láthatók a romok és a régi falak.

Az említett nagyfejedelem azonban, annak lerombolása után itt építette föl. /67/ Itt még található néhány ezer tatárt, akik most a muszkák alattvalói. Itt igen sok tatár emlékművet és sírt láttunk. Mindent szorgalmasan megsejleltük. Egyik, másik sírban - melyekben az ősi tatár fejedelmek nyugosznak -, a tatárok lámpákat és gyertyákat égetnek. E tatár sírok olyanok, mint nálunk a kápolnák, kerek, átlátható tornyocskákkal, belől pedig kőbe vésott tatár feliratok láthatók. A nogaji tatárok országa pusztaság, kopár, egyhangú, fa, friss ivóvíz nagyon kevés, város és fal pedig nem található. A víz általában keserű és sós, /68/ így Asztrachanban igen sok sókut létezik, az egész muszka birodalmat innen látják el sóval, ebből a nagyfejedelemnek igen jelentékeny jövedelme van. A só itt olyan olcsó, hogy hat altynért, amely annyi, mint 6 dukát, egy véka sót vettünk. Gabonát és más termékeket, gyümölcsöt, egészen keveset termelnek, jóllehet a talaj olyan termékeny, és kövér, oly kiváló, hogy Németországban sincs külön. Ezenkívül sok izlotes növény, mint levendula és más található itt. Ez az oka annak, hogy a tatárok nem maradnak meg egy helyen, hanem egyik helyről a másikra vándorolnak /69/, úgy, mint a fent említett oszeremiszek lovakból és birkákból állnak. A nogaji tatárok nagyszámu lovat és birkát tenyésztenek, lóhúst esznek, juh- és kancatejet isznak, melyet előbb megfőznek, savanyuvá tesznek, azután börtömlőkkel magukkal hordják. A kenyert nem ismerik, gyakran megtörténik velük, hogy ha muszka fogságba esnek, közülük sokan meghalnak, mielőtt

a kenyérevést megszokták. Pénzt nem használnak, ha valamit el akarnak adni, vagy venni, az illető tárgy értékének megfelelő bizonyos számú lovat vagy birkát adnak cserébe. Ha a muszkáktól ezüst vagy aranypénzt rabolnak, /70/ feleségeikre aggatják azokat. Nemezből és pamutból készült sokszínű lakhelyeiket, melyek hasonlítanak a sátrakhoz, csak fönn nagyon gömbölyűek, kétkerekű talyigákon, tevékkel huzatják egyik helyről a másikra. Ha barmaik már mindent lelegeltek, néhány mérfölddel tovább vonulnak, míg megfelelő helyet, friss legelőt nem találnak. Ezek a tatárok eladogatják egymást; az apa a gyermekeit, a férj feleségeit, ha meddők, az ur alattvalóit és foglyait, mindezt potom áron. Az akkori drága időben Asztrachanban egy tatárt 4-5 forintért, sőt kevesebbért lehetett kapni. /71/ Perzsiából visszatértemkor én is kiváltottam egy keresztényt. Friedrich Fidelert, egy grosslogloui szabófiát, akit a tatárok néhány évvel ezelőtt Magyarországon, Mezőkeresztesnél /Christos/ elfogtak és elhurcoltak. Ő azonban megszökött tőlük és a muszka kozákokhoz menekült. Fidler, kit magammal vittem Prágába, hét esztendeig volt a barbár népek közt, és a keresztények ellen elkövetett kegyetlenkedéseikről és zsarnokságaikról elegendő alapos ismereteket szerezhettek. A tatárok maguk tartják el, táplálják murzájukat /Mürsen/, hercegüket. Mindennemű szükségleteit bőségesen kielégítik. Csak olyat választanak meg, ki a háboruban /72/, vitézül viselte magát, néhány győzelmet is aratott. Annyi feleségük van, ahányat táplálhatnak, eltarthatnak. Ha meddők, azonban eladják őket, leányaikat pedig néhány baromért is

odaadják. Summa: gonosz és hitszegő emberek. Ezen a vidéken embertelen, elviselhetetlen hőség van, a tél nagyon rövid, csak nagy ritkán esik. A sokféle csuszó-mászó állat, kígyók és más egyebek miatt szinte lehetetlen utazni. Az utasok, ha éjjel biztos szállást, pihenőhelyet akarnak szerezni, a rendkívül magas fűvet meggyújtják, ami néha mérföldekre is elég, /73/ ezáltal a férgek, csuszó-mászókat, alkámatlan állatokat elűzik. Midőn már teljesen elkészültünk az utra a hajó a szükséges kellékekkel készen állt, éppen indulni akartunk, akkor hozzánk jött egy Christoph Pawlowski nevű lengyel nemes. A lengyel, német, latin, spanyol és sok más nyelvben jártas volt, most Hormuzból /Ormus/ Moszkván keresztül, Lengyelországba akart utazni. Mivel azonban a követeket kivéve senkit sem eresztének át Asztrachánon, itt letartóztatott. Most a császári követhez fordult, ki őt hajójára fölvette /74/, s ezután velünk utazott vissza Perzsiába.

Mária Magdolna napján /július 22-én/ hajóra ültünk és elindultunk a háromszáz német mérföld széles Kaspi-tenger felé. Ez két napi ut Astrachantól /Astrachan, Citrachan/, hová a tiz torkolattal bíró Volga folyamon lehet eljutni a kikötőbe. Perzsiába egy perzsiai kereskedővel vitorláztunk. A tengeri ut 31 napig tartott, jóllehet két nap, két éjjel rettenetes viharral, zivatarral kellett megküzdenünk, augusztus 8-án mégis megérkeztünk Lengerudba /Langeran/ ez horgonyzóhely a perzsák nyelvén, mely a tengertől egy mérföldnyire fekszik, Gilan /Gillam/ nevű perzsa tartományban. /75/ Ez meglehetősen szép és kedves, de nagyon forró és a tenger közelsége miatt egészségtelen hely. Itt tiz hétig nagy sze-

génységben, nyomorban szenvedtünk. Ételünk izetlen birkahús és rizskenyér, italunk pedig a Kaspi-tengerből folyó egészségtelen víz volt. Itt sok szőlő és gyümölcs terem. De a perzsáknak nem szabad bort csinálni, még kevésbé inniuk. A szőlőt megaszalják, és eladják, vagy nyersen megeszik. A nélkülözések következtében mind a nyolcan megbetegedtünk. A lengyel Pawlowski halt meg legelőször /76/. Istenben boldogult uram, ekkor futárt küldött Iszpahanba /Hispanan/, a fővárosba azelőtt Parthiához tartozott, most a perzsa király székhelye 14 napnyi ut lőháton, azaz körülbelül 120 német mérföld Langerudtól /Langaran/. A futár a királytól, ki ekkor Tabriz /Tauris/ ellen vonult, a követség tovább haladására kért engedélyt. Együttal levélben fölkereste Franciscos di Costát, a pápa követét, aki kevéssel előttünk jött ezen országba. Erre Robert Shirley /Don Rhobert Schirle/, a Bécsben is megfordult angol urnak fivére -, kit itt tuszul /pro obside/ tartottak hátra, hozzánk jött és tovább akart bennünket vitetni. De a követ ur gyengélkedése miatt /77/ kit hordágyon vitettünk Langerudtól két mérföldnyire lévő Lahidzsanba /Lanzan/ meg kellett állnunk.

A boldogult követ ur itt még három napig élt. Halála előtt nekem és társaimnak utasítást adott arra, hogy mit tegyünk ő császári felsége leveleivel, megparancsolta, hogy azokat hűségesen, kellő helyre juttassam. Kakas István ur 1603. október 25-én, mint jó keresztény meghalt Lahidzsánban /Lanzan/, ahol október 26-án kívánságára, itteni szállásunk kertjében egy fa alatt temettük el. /78/

/78/ KAKAS ISTVÁN INSTRUKCIÓJA

HELYET SZOLGÁLÓINAK, GEORG TECTANDERNEK

ÉS GEORG AGELASTENNEK RÖVIDDEL HALÁLA ELŐTT ADOTT,

MIT TEGYENEK Ő KIRÁLYI FÖLSÉGE LEVELEIVEL, MIKÉNT VISELKEDJENEK

1. Kedves szolgálóm, Georg Tectander és Georg Agelasten

először is arra kérlek benneteket, tisztelettel el tisztességgel, gyertyákat gyujtsatok, keresztény énekeket énekeket énekeljétek, mondjátok imákat fölött, miként láttátok, ön hogy tettem tárgyakkal, Christoph Pawlowskival, /79/ Másodszor; Adjátok át szorgosan, kegyes urunk ő felsége leveleit a perzsák királyának. Harmadszor; A hét köteg cobolybőrt és a bundám adjátok el, könnyen kaptok érte 1000 dukátot, a prémek között is találtok 120 aranydukátot, éljétek belőle, a testi szükség szerint. Ha pedig a mindenható isten hazaségít benneteket, azt tanácsolom, térjétek Volencén át vissza, ami könnyebb út Tirolon keresztül /Tyrol/ Prága felé kell mennetek, az utba eső Bozen /Botzen/ városában megtaláljátok asszonyomat. Nyujtsátok át neki azt, ami a pénzből megmaradt /80/, lepcsételt fekete táskámat, ruháimat, kardom és minden mást. Ha ismét Moszkva felé utaznátok, Prágába érve, adjátok át mindent Hans Underholtzer ő királyi felsége fizetőmestere, vagy pedig a kegyes ur, báró Wolff Unverzagt titkos tanácsos kamaracelnök kezébe. Mutassátok meg nekik utasításomat, a ti 2 évi hűséges szolgálatotok bőségesen megjutalmaztatik. Negyedszer; Irtem pater

Franciscos di Costa pápai követnek, adjátok át buzgón
leveletem. /81/ Vörös erszényemben 3 aranydukát, 5
ezüstdukát van, arra költhetitek, amire kell. Végeze-
tül; Kérlek benneteket, legyetek ezekben a dolgokban,
hűek, legyetek istenfélők, tegyétek mindig azt, amit tő-
lem, szegény vétkezőtől láttatok! A mindenható Isten
itt mulandóan, ott örökké atyailag megjutalmaz benneteket,
amint megérdemlitek, ő fölsége udvarában tisztesség és
jutalom vár reátok. Láthatjátok, milyen árnyék és keserű
epe az élet különben is. Ezennel elbucsuzom tőletek és 4
társatoktól, a mindenható Isten védelmébe ajánlak benneteket.
/82/ Nicolaus, Romanus és Lubin, Prágába visszatérve jutál-
mukat veendik, bár Nicolaust kivéve, kevésbé dicsérhetem
őket. Ajánlom nektek, szeressétek hűségesen egymást!
1603. Septembris 5., Langaran

Zalánkeményi Kakas István

Miután láthatóvá, érezhetővé vált, hogy a követ mr nem
birja folytatni az utat és a betegség hatalmába vette,
Lanzan kormányzója Mahomed Sefi /Mahomet Schephi/ ne-
vezetű, ki a poggyászt, melyet uram maga pecsételt le
az ő életében még, engedéllyel felnyitotta, alaposan
megnézte, /83/ azokat a dolgokat, melyeket benne talált,
királyaarészére összeírta, ugyanitt 7 köteg cobolybőrt
béléssel együtt és ruháit. A ruhákat, mivel nekem nem
volt, s urunk Iszpahanban /Hispanan/ akart felruházni
bennünket, felhasználtam. A cobolybőrt és a regált együtt
Tabrizba /Tauris/ számaron szállítottam, amit a kormányzó

adott, egy nemesi személlyel együtt. Október 26-án Robert Schirley-vel együtt Kazvint /Caspin/ megközelítettük, ezen város első Perzsiába bemenetkor. A német városok közül Boroszlóhoz /Breslau/ hasonlítható. /84/ Kazvint egyetlen fal nélkül, az épületeket pedig török módra, kőből és agyagból építették. Az ötödik napon négy társam, két muszka, két lengyel, már halálosan betegek voltak, a perzsák azonban gondoskodással azonnal a legszükségesebbekkel ellátták ezeket, rájuk kellett bízunk őket. November 1-én a mellém adott német társsal Georg Agelastennel Kazvinba /Caspin/ érkezünk. Négy napot várakoztunk itt, ahol a fent említett társam vérhasban meghalt. Robert Schirley ugyancsak elhagyott. /85/ Magam egy perzsa nemesre hagytam, akinek a királyhoz, Taurisba kellett vezetnie. Nagy szomorúságban, gondban voltam. Mellettem a perzsiai, muszka nyelvet bíró Murath tolmáccsal, akit Lanzaiba menet ismeretlenül felvettem, kivel a szükségest muszka nyelven megbeszéltem. Díjazásként ruhával és más szükségessel elláttam, hetente fizettem neki. Ezután gazdag tartózkodásom volt, a perzsa nemessel együtt Turisban, amely 150 német mérföldre és 22 napi utazásra Kazvintól /Caspin/ fekszik. Itt a királyi főség 120 ezer fős haddal tartózkodott. /86/ Ezen várost 7 nappal megérkezésem előtt a király meghódította. December 15-én délután 3 óra felé, a betegség elért, a láz és vérhas oly gyöngévé tett, hogy egyedül nem tudtam lóra szállni, s az élet mintha elhagyott volna. Sietnünk kellett, éjjel-nappal, hogy minél előbb érkezzünk Tabrizba, nehogy a király előbb elutazzon, a király megérkezésem után csak harmadik napon várt. Alighogy a

lóról le szálltam, beállítottam, néhány falatot ettem és a ruhát magamra vettem, /87/ megbízható szolgám gyorsan a piacra küldtem, hogy valami canivalót vásároljon; A király magához kéretett a palatiumba. Így minden dolgom örízetlenül kellett hagynom. A királyt urak és tanácsosok közt találtam, a földön ülve. Mivel azonban rosszabbul volt öltözve, mint a többiek, tolmácsom sem volt, a királyt nem ismervén, némán álltam. Erre egy öreg perzsa kézen fogott, a királyhoz vezetett. Mielőbb megcsókoltam a kezét, ahogy a mellém rendelt prisztavtól tanultam /88/, leborultam, a király felállva felém intett. Erre egy keresztényből mahomedánussá lett renegát olasz olaszul beszélt velem, ki jöllehet a latint elhagyta, megkérdezett. Latinul küszltem vele, hogy a római király 6 királyi főlcégéhez az én uram küldte. Ugyan nyolcan örkeztünk a Gellan tartománybeli Langoranba, de az éiolnissor és a bor hiánya miatt, ahogy már leírtam, rossz vizet, iszetlen birkahúst kaptunk, hárman meghaltak. Köszlük még négyen a halál miatt elmaradtak. Nekem azonban elhunyt uram parancsa szerint a királyi leveleket felségének kell átadnom /89/. Erre a király a leveleket kérte, de szállásonon a poggyászsban hagytam. El akartam hozni, de nem engedték. A kulcsokat át kellett adnom egy előkelő királyi tanácsosnak, aki 6 felsége leveleit, egyik latin, a másik olasz nyelvű volt, valamint a harmadikat, a moszkvai nagyfejedelemét, az oratóiával együtt elhozattatta s a kezembe adta. Ezeket szokásuk szerint, letérdelve, a királyi főlcég kezét megcsókolva átnyújtottam. /90/ A király szintén ilyen szertartással vette át. Kezeit fejemre helyezte és parancsolta, Uljek

lábaihoz. A levelet maga bontotta fel, mielőtt még elolvasva volna, egy fogoly, összekötözött törököt hozatott, ki a király előtt lerogyott. A királynak két kardot adtak, megcsenlélte ezeket. Az egyiket, melyen a kereszt és a mely arab arannyal volt kiverve, néhány nap múlva nekem adta. A másik kardot kitakarta, felállt, az előtte lévő török fejét, ámbátor az csaknem könyörgött, imádkozott, szinte egyetlen mozdulattal, arca olváltozása nélkül, bütötte. /91/ Nagyon megrémültem, már azt vártam, hogy a másik karddal véget ér életem. A római és királyi fősége békét köt a törökökkel, s a békéről talán valami a levélben foglaltatik, s ezért az én fejem számíttatik. De a király a helyére ült, kissé nevetve, valami érthetlent beszélt, majd azt mondta: A keresztényeknek minden törökkel ugyanazt kell tenni. Ezután az étkezőből a házába mentünk. A király az olvaszt, a levelekkel együtt szállásomra küldte, /92-94/ ki az olasz írást, urunk beszédével, perzsa nyelvre fordította. Ámbátor az okokat és már a muszka házából vette. Másnap a korai napokban a király egy szép arab levét küldött szállásomra, ezzel tiszteltetett meg. A harmadik napon, november 18-án és királyi fősége mintegy 120 ezer fős hadával, nőszemélyekkel, asszonyokkal, kiket én nem láttam, de ahogy mondták számuk 500 körül lehet, s gruz főségével együtt, ki keresztény nő, Gruzia királyának leánya volt, Tabrizból kivonult. /93-95/ Tabriz igen nagy város, szép házakkal, kertekkel, török módra épített templomokkal, fürdőkkel. De nem erős. 5 mérföld kerületű, nyitott, fal nélküli, agyagból és kőből épült, kissé szétrombolva. A város közepén ódi, és kastély állt, két fallal, árok-

kal körülvéve. Most költöztek el az életből a király fiai, a 17 évében lévő Sophi Mursa, a fiatalabb Sultán Mahomet, aki 7 éves volt. A király Tabriz /Tauris/ városát népével teljesen elfoglalta. /94-96!/ Azok a városok és falvak, ahová mi megérkeztünk, mint Marant /Marant/, még Médiaiban fekszenek. Dzsulfa /Nachtaschiruan Sulpha/ Arméniában, és mások többségükben önkéntesen, minden ellenállás nélkül megadták magukat a perzsáknak. Ahol utközben 6 királyi felsége város vagy falu közelébe ért, a közönséges nép különböző helyeken összegyűlekezett, az utak mentén, kerék mezejét alkotott, ember, nő, gyerek egymás kezét fogták, énekeltek, minden szóra, szokásuk szerint, le-föl ugráltak, táncoltak, a körben ketten-hárman ütődobokkal, /95-97!/ egyik oldalon párnával bevont, 4 rézkarikával díszített rostával csudálatosan játszottak. Egyezőval: köszöntötték és ujjongással, énekkel fogadták a királyt. Midőn mi Arméniába /Örményországba/ érkeztünk, a király megfelelően, szerencsésen, ellenállás nélkül beledt Dzsulfa /Sulpha/ felé. Ez egy erős vár, amelyben csupa igaz keresztény örmény volt. Ezek különösen szívesen fogadták a királyt, tiszteletére, midőn bevonult a városba, a házakat, melyek tető nélkül, fülül, erkéllyel építettek, /96-98!/ gyertyákkal tűzdelték meg, számuk 50000 volt, és egész éjszaka égtek. A többi legfontosabb városról a perzsa követ 6 királyi felségének egyéb-iránt jelentést tesz. Ami a perzsa vallást és istentiszteletet illeti, amit láttam, tapasztaltam, megtudhattam, elmondtam: Ahogy hírlík, igaz törököknek nevezik magukat, másokat nem tartanak jóra való törököknek. Mégis csekély különbség van vallási dolgokban a perzsák és a törökök között. De gyűlöletes és halálos ellenségek. /97-99!/

Ez lehetett az oka annak, hogy néhány évvel ezelőtt, midőn a mostani perzsa király meghalt öreg, vak apjának regimentjei, országa kifáradtak, s nem nagyon becsülték, két fivére, s az ország előkelő tisztjei, árulással, fortélyt, csalárdságot bírtak a törökökkel, egész Arméniát, Médiát és más fontos Perzsiához tartozó földet, melyek a perzsákhoz tartoztak, a török király elfoglalt. A mostani király fivére fogóságba esett. Az öreg király halála után, kit Sah Csudabentnek /Schach Chudabent/ neveztek, középső fia a most uralkodó Abassah /Schach Abas/ /98-100!/, mikor a nagykorúságot elérte, árulást érezvén, az ország előkelőit többségében loverte. Apja két fivérének szemét kiszuratta, ennek következtében az egyik meghalt, a másik még él. Az egész országot helyreállították, s a most uralkodó király a moszkvai nagyfejedelem által, a római király ő felsége biztatására három évvel ezelőtt a seregével a törökök ellen nyeregbe szállt, páncélba ültözött, s jelentős győzelmeket arattak a török fölött. Nagyon sok templomuk /vagy Meskiten/ van. Ezek különbözőek, egyik a férfiaké, a másikba a nők járnak /99-101!/, kiket nem szabad látni. A templomokat nem közönségesen, hanem két emelet magasra, kis kerék átlátható tornyokkal építik. Papjuk naponta háromszor reggel, amikor feljő a nap, délben és este ezeket a szavakat kiabálja: Halla, Halla, Halla, Heckwar, Rachmanne, Rachim, lai, lai, illa, lai. A szavakat úgy használják, mint nálunk, a keresztények a harangot. Midőn egyszer a kalendáriumban egy félévet tévedtem, amíg ismét a muzsika országokba nem érkeztek, gond nélkül kellett élnem, egyik napot a másikhoz viszonyítani nem tudtam /100-102!/.

Templomaik előtt kútfők, szökőkutak vannak, bennük mikelőtt a templom külsőbőn átlépnének kezüket, lábukat megmossák. Lohuzsák cipőjüket lábukról, és mosítláb mennék be. Egy nyolc szögletű, egyenlően szép selyem kendőbe csavart barna márványkövet a földre fektetnek, mely szép tapétával, székek és padok nélkül, a falak pedig török írásokkal voltak díszítve. Lerogynak, arcukra borulnak, megcsókolják a követ, azonnal felállanak, s ezt sokszor ismétlik. Ugyanílyen mértékben csinálják az utazás alatt vagy otthon, házaikban is. /101-103!/ Megmossák kezüket, lábukat, kitakart csupasz karral, lábbal imádkoznak. A fejüket sokasem ápolják, ha imádkoznak vagy királyukhoz mennek, nem takarják le, és számukra valami ritka, különös eset volt, ha levették a kalapom. Az esztendőben különböző ünnepségeik vannak, ilyenkor leborotválják a fejüket, testükbe iszonyatosan belekarcolnak, kezüket pamukkal, zsiros, szürnyű mocszával megégetik. A fejüket s az eltakart helyeket megnyírják, nem tűrik a hajjat. A pénteket vasárnap előtt tartják. A nyírást, körülmetélést ugy tartják, mint a törökök. /102-104!/ Lámpákat égetnek folyamatosan minden helységben és imádkoznak. A tanulás ma sem több mint hajdan. Semmi ügyességük, találékonyságuk nincs. Egyébiránt az összes könyveket kézzel írják. Azonban a históriában igen járatosak, őseikről nincs olyan, amit ne tudnának. Papjaik, lelkészeik a fehér kalap gyanánt tarka-barka és szüvetből, teveszőrből szőtt kabátot öltönyt hordanak, nem lovon, hanem öszvőren utaznak. A közönséges nép intenként tiszteli őket. Halottaikat ily módon temetik a földbe: Ha valaki meghal /103-105!/ ugyanabban az órában, lévén

nappal avagy éjszaka, a halottas házból a cselédség, gyerekek, a barátok, ismerősök az utcára tódulnak, jajgatva kiabálnak. Ezt mi gyakran, mielőtt tudomást szereztünk erről, tüzesetnek, zendülésnek, gyilkosságnak véltük. Két óra hosszat is így kiabálnak, jajgatnak, az elhunytat panaszolják. Másnap a holttestet a házból kihozzák, úgy helyezik koporsóba, mint nálunk. Ha az illető lovag volt, mellé helyezik az összes ruháját, kalapját, kabátját, cipőit, kardját, mindazt, amit életében használt. Hátul és elől nagy égő réslámpákat visznek /104-106/, és ha néhány lépést tettek, háromszor-négyszer fel- és leemelik a holttestet, kiabálnak valamit nyelvükön. Addig csinálják ezt a ceremóniát, amíg a sirhoz érnek. A holttestet távolabbról követik a rokon női személyek, fekete vékony kendővel szinte lefuggönyözve, alig lehet őket látni. Szánalmasan sirnak, jajgatnak. A halottnak mikor elföldelték, négy-öt ól perzsa feliratos, vésett oszlepot állítanak a fejéhez. Szabadteleküket, temetőjüket a városon kívülre helyezik, /105-107!/ távolról a szabad mezőn olyan, mint egy város, tornyokkal. Ha eljön az év megfelelő ideje, a halott baráti köre kimegy a sirhoz, majnálják, jajgatják, fájlalják, megsiratják őt, gyertyákat, lámpákat helyeznek a sirra. A házasságról édes keveset tartanak, annyi nőt vásárolnak, ahányat eltartani tudnak, mint ez már előbb a királynak való jelentésből kitűnt. Szokásaikban, erkölcseikben ugyanazok, mint a muszkák, annak ellenére, hogy pogányok, de azoknál sokkal udvariasabbak és mindenben felülmúlják /Gygyenőrszékhatáson kőkeresemkőhályrt mentéséknélnek/znévtak. A szoba vagy a sátor földjét pompáan kitapétázták. Mielőtt bementem volna, szokásuk szerint

a csőn lehuztam, csak harisnyában léphettem be. A király elől, ezután néhány előkelő ur és unokanővér, kik között én is voltam, majd a király fontosabb tanácsosai, körben, a földön, keresztbe rakott lábakkal ültek. Én, ki az ily üléshez nem szoktam, nagyon nyugtalanul esináltam /107-109!/, az istennek hálát adtam, hogy az ebéddő rövid volt, keveset tudtunk enni. Amikor felálltam, a lábszáram zsibbadtak, voltak, jó időbe tellett, míg az állástól ismét rendbe jött, járni tudtam. A király gyakran nevetett rajtam, de végre valahára mégis megszoktam az ülést. Mindenki arra a helyre ült hová irányították, s egy szép selyem, néhány rőf hossznyi kendőt a tapétán, körbe kiterítették. Ezután mindenkinek, majdnem a mi szokásunkhoz hasonlóan, körben vizet adtak. /108-110!/ Kenyér és tányér helyett széles kerek, vékony rizsből sült lepényeket, egyiket a másikra téve, mindenki elé tettek. Végül a királyi ételfogók, kik mindannyian előkelő urak voltak, az ételeket felszolgálták. Ezek többségében megfőtt vastag rizsből álltak, sokféle módon, változatban, cukorbevonattal, mézzel, mazsolával, mandulával, fűszorrel, melyekből annyit adnak hozzá, hogy az ember az édességtől alig tud enni. Kezük bokenése nélkül tudnak enni. Nagy ezüst vagy kifényezett vascsészékben, tállakon különböző sülteket, rizzsel főzött vadhusokat, fogolyt, fácánt, vagy birka és lóhúst tálalnak. Ugyanezekből három-négy tállal előbb a király elé /109-111!/, majd mindenki elé egy tállal tesznek. Csupaszs kezükkel, kés, tányér, kanál nélkül esznek. Ezután 2-3 arany vagy ezüstitállal körülmennek mindenféle fűszeres gőzölgő vizet, nagyritkán bort kínálgatnak, ez utóbbit csak a király engedélyével. Ha a király vidám, bort hoznak, ami különben testi büntetés

mellett, tiltott. Egyébiránt a perzsák keresztényekkel nem isznak, ez alkalommal azonban nem zavartatták magukat, nem félték tőlem, hanem a király parancsára velem ettek, ittak, /110-112!/ Husz alkalommal voltam ő királyi méltósága vendége. A király békés, barátságos, vidám ur, a keresztényeknek különösen jót akaró. A háborus és más lovagi dolgokhoz nagy kedve van. Körülbelül 31 éves.

Parthiában, Mediában, Perzsiában nagy hiány van fában, ezért főként szalmával, napon szárított tehén és lóganójjal tüzelnek. A király az említett helyről, Dzsulfából tovább vonult, kis Örményország fő erődítménye felé, melyet Jerevánnak /Irivan/ neveznek. Jereván Tabristól 150 német mérföldnyire fekszik, meglehetősen erős, alkalmas, kellemes, termékeny hely. /111-113!/ Ettől 3 mérföldnyire 3, néhány száz éves öreg templom áll, közülük kettő bedőlt. A legszebb, törökül Utzschklissa-nak hívják, gondozott állapotban van. Hajdan sok helyről zarárdokoltak ide. Igen nagy a görög szerzetesek száma, akik keresztényeknek nevezik magukat. A király erre a helyre küldött, kívánságomra őt is kísértetett. Megérkezve, az örmények szívesen, szinte mint egy királyt, fogadtak. Legelőször a templomba vezettek, egy összehajszolodott, összeheszáradt, aranyba foglalt kezét mutattak /112-114!/, tolmácsomtól megtudtam, hogy Szt.Nasianseni György /S.Gregorij Nasianseni/ jobb keze lenne, aki ugyanitt van eltemetve. Egyébiránt a templomot az ő tiszteletére, egy világos kőépítményt, közepén kerek lyukkal, szép mesterséggel építették. De benne egyetlen képet sem láttunk, amiért is megkérdeztem az okát. Azt felelték, hogy a törököknek sem a harangok, sem a képek melyek ugyan hádan voltak, de most egyáltalán

nincsenek megengedve. Ezek után jól szétnéztem a templomban, s meghívtak az első patriárka házába is, hol étellel-itallal pompásan megvendégeltek. Barátságosan imádkoztak érttem, mivel én is keresztény volnék. /113-115!/ Szeretnék megőrizni ősi szabadságukat, vallásukban és a kereszténység mellett. Ha ismét visszatérnék a királyhoz, szeretném a törököktől elvenni, ismét megtéríteni őket, értük közbejárni, szeszólni. Az ebédlő után ismét a táborban, a király mellett, örmények kíséretében lovagoltam. Midőn ismét Jerevánba érkeztünk, a király sátra előtt ellovagoltunk, leszálltam a lóról és a királyhoz mentem, s ahogyan az örmények között történik, jelentést kellett tennem. Négy hétig, amíg elkészülhettem, s míg a perzsák bevehették az erődítményt, ezen a helyen kellett maradnom. /114-116!/ Az említett várban 40000 török tartózkodott, kik többségükben Taurisból menekültek. Az ötödik hétig védtek az erődítményt, de élelem hiány miatt, meg kellett adni magukat a perzsáknak. A benn lévők többségét lecsapatták, megölték. Arménia ezen vidéke nagyon hegyes-völgyes, különösen a Kaspi-tengeri oldalon magas, zord, sziklás hegyekkel. Egyébként gyapottól, selyemből és sokféle gyümölcsből igen nagy bőség van. Éghajlata azonban kissé hidegebb, mint Perzsiáé. A szerfűlött magas sziklás hegyek csúcsait egész évben hó fedi /115-117!/. Ez a föld Part-hiával határos, mely régen a perzsa királysághoz tartozott, de néhány évvel ezelőtt a törökök, árulással, bevették. Ezután a király magához hivatott, bejelentette itt lenne az ideje, hogy ő királyi fűlségétől, kegyes urunknak választ vigyek. E végből Mehti Kuli bég/Mehtichuli Beeg/

nevezetű követet rendelte mellém. Egy perzsa ültözőket, minőt maga is viselt, egy arab lovat, 900 birodalmi tallért, többségében az ő császári főleége százsz választófejedelen /116-118!/
és a spanyol király érmei voltak, egy perzsa kardot, amiről már írtam, ajándékozott a király nekem. Végül a perzsa követtel együtt, november 14-én utnak indultunk. Midőn egyszer, Jerevánban a tapétával fedett földön vele ültem, szokása szerint avés után, néhány török, kik a királynak engedelmeskedtek, hozzá kegyesen, jó indulatúan kívántak jönni. Mivel azonban a király silányabban, vörös szövetbe ültözött, és én is vörös selyem kabátot vettem fel, lábaim kicsit távolabbra nyújtottam ki, a keresztben ülés lehetetlen volt számomra, /117-119!/
az említett törökök lábainhoz lerogytak, meg akarták csókolni. Erre lábaim visszahúztam, ők pedig hevesen megijedtek. A király az arcomba bámult és elnevette magát. November 16-án, amikor már a Messkvába vezető úton voltunk egy török bázison 130 emberrel, megtisztított, felékesített lovakkal találkoztunk, azt hittük, hogy ezek ellenségek, de Istennek hála, barátok voltak, s a perzsa király jóindulatából vonultak. /118-120!/
Néhány nap múlva, mielőtt Arméniából kértünk volna, ismét 500 Jerevánból menekülő török vélhetőleg beért bennünket, s a félnap utazásra levő faluba, ugyanoda érkezett, hol mi is éjszakára megszálltunk. Ha az Isten nem akadályozta volna meg és az örmények nem óvtak volna bennünket, tulajdonképpen foglyok lettünk volna. Még ugyanezen éjszaka felkerekedtünk, s más úton Nagy-Ázsiából Örményországban keresztül Alexandriába jutottunk. Ez igen kietlen vidék. Itt találtuk a gruz királyt, ki 10000 emberével a perzsa király segítségére vonult. A király a követtel együtt magához hivatott, a tolmács által

többek között az alábbiit kérdezte: /119-121!/ Miért nem küld hozzá is követet őfelsége, a római császár, minthogy ő is keresztény király, a perzsa uralkodó pedig pogány, nem akar-e a császár őfelsége vele is szövetségre lépni? Erre azt feleltem: Az én uram, kit a római király őfelsége a perzsa királyhoz küldött, meghalt, nem tudhatom, milyen parancsa, kívánsága volt. Midőn elhagytuk a gruz királyt, távolabb a Gordios Moschicos hegyekben haladtunk, ennek nagy része a Taurus Caucasus hegységhez tartozik. Zord, utatalan hegység ez. Ott a tatárok miatt a mert a poggyászonban az uram, és saját dolgain voltak, a lovakkal együtt laktunk. A tatároktól egy küldött segítségével, egy lovat, perzsa kést vettem néhány tallérért. /120-122!/ Ők mint keresztényt ismertek engem. A tatárok miatt nehéz volt tovább mennünk, a király által ajándékozott lovat is hátul kellett hagynom.

1604. január havában a perzsa küldöttel nagy ügyel-bajjal István segédelmével 300 német mérföldnyi veszélyes, nehéz utat hátunk mögött hagyva ismét eljutottam a muszka határon lévő Kojzuba /Cois/. Ez kis váracska a magas hegyek tövében, a Kaspi-tenger másik partjánál. /121-123!/ Kojzsu városkát néhány év előtt a többször emlegetett Iván Vasziljevics /Ivánus Basilovitsch/ nagyfejedelem azért építette, hogy a cserkeszek /Surchaschen/ vagy komükök /Gumocken/ támadásai ellen, a Perzsiába vezető tengeri utat biztonságosá tegye. Másrészt pedig a körülötte elterülő területért, melyért a muszka és számos éven át kemény háborukat vívtak és sok ezer emberüket elvesztették. Kojzsu igen szegényes és kis számú hely, itt más ennivaló nincs, mint nyáron friss, télen pedig

száritott hal. Ide számúzik általában azokat kik Muszkaországban valami gonosztettet elkövettek. Ezen kívül itt ezer muszka katonát is tartanak, /122-124!/ kiknek gyakran még betóvó falatjuk sincs. A katonák évenként néhány véka zablisztet kapnak Asztrachanból, évi fizetségük hat rubel, azaz tizennyolc jó forint. A zablisztet toloknának /tolokna/ nevezik, kevés vízzel leöntik és kenyér helyett megesszik, nagyon inséges étel ez. Itt hat hónapig kellett vesztegelnünk, a kemény tél miatt, a tenger a partok mellett több helyütt befagyott és a tengeren jégtáblák uszkáltak. Viszen emellett a tenger főktelensége miatt se, szárazföldön pedig a tatárok miatt nem utazhattunk. Pénzért sem kaphattunk semmit, /123-125!/ és nagyon óheztünk volna, ha néhány lovat le nem vágtunk és meg nem ottunk volna. Azonban a szükség kényszerített és hajónk számára is kevés készlet volt már, februárban felkészültünk és a muszka vojevodától 30 emberrel ellátott hajót kaptunk. Ha ellenkező szél támadt volna, könnyen a sík tengerre sodor, hol mindnyájan éhen haltunk volna vagy pedig a leselkedő ellenségek karjaiba futottunk volna, annyival inkább, mivel a hajónk nem volt rendes tengeri hajó, s nem terhelhettük meg. /124-126!/ Elindultunk tehát Terekbe /Tereka/ mely Kojuszutól 17, Asztrachantól pedig 50 német mérföldnyire van. Meggondolatlanságunkért azonban majdnem életünkkel fizettünk, ugyanis Terektől 3 mérföldnyire egy kis szigethez értünk, melynek széle-hossza egy mérföld. A szigetekétől a városig, a tenger nagyobb részt be volt fagyva, csupán itt-ott volt jégmentes. Másnap a szél mögöttünk is úgy összehordta a joget, hogy két hétig kellett vesztegelnünk,

se jobbra, se balra nem fordulhattunk. Ha nem vágunk és eszünk néhány lovat, /125-127!/, éhen kellett volna halnunk, mivel a Terekig szükséges négy napi élelmet vittünk magunkkal, pedig ötvenen voltunk a hajón. Az itt nagy mennyiségben talált náddal tüzeltünk, fa helyett és így vártuk állapotunk jobbra fordulását. Nemsokára ismét beállott a nagy hideg, kénytelenek voltunk a hajót néhány örrre bízni és a jégen 8 mérföldnyire lévő Terek /Tereka/ városába szerződött nagy veszélyek között, gyalog elindulni, a tenger sós vizének jége oly tulajdonságokkal bír, hogy hirtelen elolvad, /126-128!/ ha egy kicsit lágyabbra fordul az időjárás, mint harmat vagy zivatar következtében, menthetetlenül a tengerbe fulladunk. Miután elértük a homokos tengerpartot, a tereki muszka vojevoda, kiérkezésünkről tudott, 300 muszka lovassal várakozott ránk, lovakat hozott nekünk, így barátságosan fogadott és a városba vezetett bennünket. Isten segédelmével szerencsésen átestünk perzsiai utunk legveszélyesebb részén és biztos helyre jutottunk. Terek /Tereka/ városa egy német mérföldnyire van a Kaspi-tengertől és két napi járóföldre Derbent /Derbent/ török vártól /127-129!/, melynek lakosai a muszka és perzsa hajókat a partok mentén, ha a szél hozzájuk sodorja, mind a nyílt tengeren nagy károkat okozva kirabolják. Terekben 6 hétig vesztegeltünk, míg a tenger jége ismét elolvadt. 1604. március 18-án tengerre szálltunk, elvitorláztunk Asztrachanba /Astrachan/ hová március 28-án szerencsésen megérkeztünk. Itt nagypéntekig, énaptár szerint, kellett várnunk a hajók felszerelésére. Nagypénteken ismét a Volgán fölfelé hajóztunk Kazan /Cazan/ felé, hol azzal a perzsa követséggel

találkoztunk, /128-130!/ melyet boldogult uram egy év -
vel előbb látott amikor az Moszkvába ment. Most Moszkvából
Perzsiába utaztak. A perzsáktól megtudtuk, hogy a nagyfeje-
delem a perzsa királynak néhány ezer katonát, ügyes pat-
tanyusokat, puskaműveseket és néhány tábori ágyut küldött
Derbent /Derbent/ várának ostromára: sőt a nagyfejedelem
volt az, aki a perzsákat a törökök elleni háborúra páncélba
öltöztette, föltüzelte. Azt hiszem, e vár elfoglalása után
a tenger és az ottani utak biztosabbak lesznek. Ugyancsak
Kazanban találkoztunk a nogaji tatárok két fejedelmével,
Jaruszlannal /Ieroszlan/ és Esztrekkel /Estreck/, kiket a
muzsika kozákok elfogtak /129-131!/ és Kazanba hurcoltak,
most velünk együtt utaztak Moszkvába és a nagyfejedelemnek
meghódoltak, Esztrek fia megkereszteltetett, egy előkelő
muzsika nemes lányával összeházassítatott és tuszul vissza-
tartatott. Az említett két tatár fejedelem a törökökkel
Magyarországban a keresztények ellen harcolt. Az utóbbiak-
nak sok kárt okozott, nagyon sok keresztényt elhurcolt,
kik közülük még most is sokan szelgaságukban, barbár igájuk
alatt sinylenek. Moszkvába érkezésem után a nagyfejedelemtől
egy köteg coboly és nyersbőrt, továbbá néhány rőf bársonyt
kaptam ajándékba. /130-132!/ Julius 15-én a római császár
követe Heinrich von Logau glatzi parancsnok, hatvannál több
személyből álló kísérettel és nagy pompával, Moszkvába ér-
kezett, daliásan fogadták. Őt is ugyanugy fogadták, mint
azelőtt minket; 4000 muzsika és német lovas ment elébe és
a várostól egy mérföldnyire várakozott reá. Az elébe vitt
szebbnél szebb lovak közt volt egy ezüsttel, arannyal
feldiszitott arab

mén is, melyen arannyal himzett nyereg ragyogott. A követet a városba vezették, azon házba szállásolták el, hol előtte a holsteink követ volt beszállásolva. /131-133!/ A követ megérkezését nagy kívánsággal vártam, nagyon örültem óhajom beteljesülésének. A követ megérkezése után éjjel-nappal azon fáradoztam, hogy engem is azok lakásukba szállásoljanak be, mivel már régóta nélkülöztem a németek társaságát, s a muszkák terhére voltam már. A követ ur megérkezése után sokféle étket, naponta egy egész ökröt, hét juhot, harminc tyukot, vadakat, nyulakat, jávorszarvasbust, vadkacskákat, halat, tojást, vaját, két oldal szalonnát és egyéb élelmet, továbbá néhány hordó háromféle méhsört, pálinkát és sört, bőséggben küldtek szállására. /132-134!/ A követ mellé rendelt három püsztv naponként eljött a szükségletek után tudakozódni és ügyelt arra, hogy semmiben se szenvedjünk hiányt. Julius 18-án a nagyfejedelem tudatta a követtel, hogy másnap kihallgatáson fogadja. Julius 19-én reggel 9 órakor számtalan arany csétáros és bárszony-nyerges lovat hoztak hozzánk, hogy tetesszünk szerint válogathassunk azokból. A menet ugyanazon sorrendben alakult, mint a bevonuláskor, csak most legelől vitték az ajándékokat. /133-135!/ Először: 12, gyöngyházzal kirakott puskát; másodsor: egy szép aranyláncot, egy serleget; negyedsor: egy szép serleget, melyen vizimalom volt; ötödsor: egy arany kart, melyen három serleg és egy paradicsommadár volt; hatodsor: arannyal kirakott, elefántcsontból készült íróasztalt; hetedsor: három hatalmas ezüst palackot, mindegyike két rőf magas volt és két-két ember által vitetett, nyolcadsor: épp ilyen nagy két serleget; kilen-

cedász: ezüstből készült, két rőf hosszú hajót, mely éppen mindazzal föl volt szerelve /134-136!/, mint a tengeri hajók szokásosak; tizedszer: szép szarvast, melyen Diana ült, nyakán igen szép drágakövet hordott, agancsai pedig igazi korállból voltak; tizenegyszer: a zöld és vörös tafotába burkolt három megbízólevelet, melyeket a követ maga vitt. A követ mellett két oldalon egy-egy előkelő nagyfejedelmi főtanácsos haladt. A menet hármas sorokká alakult, mindegyik oldalon két muszka nem között egy-egy követségi tag ment. A szállástól a nagyfejedelmi palotáig muskétával, karddal fölfegyverszett muszka katonák alkottak két sorfalat. /135-137!/ Midőn a terembe léptünk, a nagyfejedelem ismét az aranyozott trónon ült, csak másképp volt öltözve, mint az első kihallgatáson. Fején szép kettős aranykorenát, testén pedig arannyal himzett, gyönggyel és drágakővel kirakott földig érő palástot viselt, mellette állt még egy, drágakövekkel pompásan kirakott, másfél rőf magas, hármas korona. Tőle balra ült az ifju herceg, Fedor Boriszovics /Feodor Boriszovics/, aki körülbelül 14-15 éves lehetett és ezüsttel himzett palástot viselt, kezében pedig aranyozott pálcát tartott. Midőn pedig a követ ur az ajándékok és a megbízólevelek átadása után előadta ügyét, /136-138/ a nagyfejedelem fiával együtt fölállott és kérdé: Hogy van a nagyhatalmu császár, hogy vannak az ő kedves fiverei, frissek és egészségesek-e mindnyájan? A kihallgatás befejezése után a nagyfejedelem a kihallgatáson résztvevő követségi személyzetet meghívta ebédre. Beléptünk egy másik terembe, melynek szőnyegekkel bevont falainál körben

padok voltak elhelyezve. A hatalmas pohárszéken megszámlálhatatlan arany és ezüstedény állott, köztük volt egy ezüst oroszlán, mely több mint egy hordó mért tartalma, zott, ezen kívül egy aranyozott ezüsthordó, akkora, mint egy közönséges sörshordó, továbbá egy igen nagy pillér, /137-139!/ mely tetőtől talpig tele volt kis és nagy arany és ezüst serlegekkel, csészékkel. Itt körülbelül egy óráig várakoztunk, míg lakomához hivattunk. E teremből az ajtón át egy másik terembe léptünk. Itt a nagyfejedelem és fia aranyozott színezüst asztal mellett aranyozott székeken ült, tőlük nem messze a másik igen hosszú asztalnál a császári követ és a többiek, a fentjelzett sorrendben. /138-140!/ A tisztelgő látogatáson az ételek feltálalására, több mint 200 tekintélyes muszka, többségében egyformán aranyozott palástban felöltözve, rendeltetett. A nagyfejedelem elé néhány nagy szemlyekenyeret tettek, ki azokat szétvagdalta és azon sorrendben, mint ültek, mindegyikük elé eg-egy darabot tettek, e szavak kíséretében: Hospodera Vvelike Kness Boris Fedorovicsch svvoiem Kleb te posollovvat, vagyis: a nagyhatalmu nagyfejedelem Borisz Fedorovics asztaláról kegyesen megtisztel téged kenyérével. Ezután 300 arany edényben feltálalták a különféle ételeket és italokat. Megkezdődött az 5 óra hosszáig tartó ebéd. /139-141!/ Ugyanebben a teremben még 200 német ebédelt, de külön asztalnál, azonban egyiküknek sem volt szabad hozzánk közeledniük, még kevésbé szólania, a muszák jól vigyáztak erre. Az ebéd után, ismét az előbbi sorrendben lovakat kaptunk, szállásunkra kísérték bennünket, hazatérkezésünk után megint különféle italokkal ajándékoztak meg bennünket. Midőn augusz-

tus 2-án a nagyfejedelem születésnapját ünnepelték, a királyi palotából ismét 200 személy hozott ételeket, mégpedig mivel a muszkáknak böjtjük volt, mindenféle halakat. /140-142!/ A menet élén vitték a kenyereket, ezek oly nagyok voltak, hogy egyhez-egyhez két ember kellett. Legelőször a követ, azután a többiek elé tették le, egyet-egyet a fönt említett szavak kíséretében. Két nap múlva kora reggel több bojár /Baiarn/ kíséretében megjelent a kancellár, ki coboly- és nyestbőröket, továbbá damaszk-szövetet hozatott, ezt átadta a követ úrnak: a nagyfejedelem nevében: cobollyal bélelt és elől gyöngyökkel díszített aranszövetből készült palástot, továbbá 5 köteg coboly- és 3 köteg nyest- és 3 köteg fekete rókabőrt: a követség előkelőbb tagjai egy köteg coboly és nyestbőrt, az alárendeltek pedig 12 rőf damaszk-szövetet kaptak. /141-143!/ Másnap reggel a követ bucsukihallgatáson volt. Azután 1604. augusztus 24-én elindultunk Narva, és a tenger felé, a fővárosból ismét nagyszerű, előkelő kíséret vezetett ki bennünket.

A Mészkvától Prágáig vezető úton először két svéd hajóra szálltunk, Narváig /Narua/ a Keleti tengeren, Gripswalde felé, Pamerániába akartunk vitorlázni, majd nagy erővel Svédországba, Stockholmba /Stockholm/ vezetettünk. /142-144!/ Itt azonban pompásan megvendégeltetett bennünket Károly /Carolus/ herceg. Hajónkat élelemmel bőven elláttuk, egy másik előkelő hajó Greifswaldeig /Gripswalde/ kísért bennünket. Bornholm /Bornholm/ és Elland /Elland/ között igen nagy viszontagságokat álltunk ki és elváltunk a hajóktól,

szerencsés megérkezés után Gripswaldeban Philippus Iulius Wolgast fejedelme és ugyanazon módon Stettin hercege pompásan megvendégelt és fogadott bennünket. Ő királyi fölsége a követtől, Heinrich von Logau-tól továbbit is megtudhat az utazásról.

VÉGE

A PERZSIAI UTEIRÁSNAK

/143-145!/ A tengeren, a szárazföldön és sok veszélyen át végre hazámba igyekezve égi örömeimet remélek.

AZ OLVASÓHOZ

Mint fent említettem már, hogy a császári követ Kakas István ur társaival utközben különböző alkalommal és helyeken jóidőre fenntartatott, akarata ellenére tehát vesztetnie kellett: Hogy hasznosan elűzze az ily időt, a következő oratiót írta. Bár ezt a követ ur a perzsa király előtt nem olvashatta fel. /144-146!/ Instrukciójának megfelelően, szemmel látható mily komolyan, hűségesen, buzgalommal, bár az Isten az életét tovább hagyta, volna, kívánta küldetését teljesíteni. Ezért jónak tartom küszölni, hogy a jóindulatu olvasónak tetszék, függelékként.

Szóról szóra úgy hangzik,
mint következők:

A KÖVET BESZÉDE

A PERZSÁK KIRÁLYÁHOZ

/147/ Felséges, leghatalmasabb és nagylelkű Abas fejedelem, a perzsáknak, médeknek és Armeniának királya!

Mérhetetlen ennek a nagyon hatalmas Perzsa Birodalomnak a méltósága és kiterjedése, amelyet felséged dédapja, a nagy Ismael király az ő legyőzhetetlen vitézségével a leg-sikeresebben alaposított meg, nagyapád, Tamaris pedig /148/ összehasonlíthatatlan bölcsességével és az uralkodásban való jártasságával csodálatos módon megnövelt, atyád és fivéreid, a nagyon bátor királyok tovább folytatták a legkedvezőbb módon egészen felségedig: hogy azt felséged az utókor végső emlékezéséig örök időkre szóló gyarapításokkal tudja a legszerencsésebben szakadatlanul folytatni, ő szent császári felsége Rudolfus, a rómaiak felséges császára, az én legkegyelmesebb uram nemcsak felséges elméjében kegyesen megfogant óhajításokkal kívánja és óhajtja a legodaadóban, hanem a legyőzött ellenségeid, azok között is különösen a nagyon hatalmas Török Birodalom kellős közepén felállított igen híres diadalmi emlékeket általam /149/, aki ezt a dolgot láttam és evégből küldettem követként felségedhez, nagyon vágyik igen alaposan megismerni.

Felséges és igen hatalmas uralkodó, legdiadalmasabb király stb. Amit az Uristentől naponta kér majdnem az egész földkerekség, hogy miután a törököknek legbőszebb zsarnoka nem szűnik

napról-napra egyre inkább vadul garázdálkodni esküszegésekkel és szövetségek megszegésével valamennyiük ellen, a szultán em ő szőszegéséért egyéb tanúsított szörnyűségéért, ha későn is, de valahára igazságosan lakoljon meg: Rudolf, a rómaiak leghatalmasabb és legfensőségesebb császára, az én legkegyelmösebb uram /150/ egész Európával egyetemben meg van győződve arról, hogy az az Isten nagy kegyességéből kifolyólag általa meghatározott időben utol fogja érni, miután felségednek hozzá küldött jeles követétől biztos tudomást szerzett arról, hogy felséged eme közös ellenség viasszaszeritása és elnyomása céljából jámbor és igazságos háborút szándékozik indítani. Éspedig ez a követtség ő császári felségét annyival nagyobb örömmel töltötte el, mivel minden várakozásán tulmenően felséged lelke nek eme oly dicső és oly kimagasló elhatározása által ő császári felsége a legfontosabb ügyekre vonatkozóan igen széleskörű reményre bátorodott fel. Híre járt ugyanis már jóval azelőtt, sőt maguk a törökök is megtudták az övéinek különféle jóslataiból nem csakély félelemmel és szomorúsággal, hogy eljön az ideje annak, hogy eme szörnyű jogok csi-détájt tőlük végromlással elragadtatnak, amelyek arra kényszerítették Afrikának nagy, Európának nagyobb, /151/ Ázsiának legnagyobb részét, hogy azokat elviseljék. Ámbár ez nagyon is elterjedt és legkevésbé sem üres híresztelések által keletkezett, lassankint mégis lankadni, csökkenni és az emberek emlékezetében kiesni kezdett. Mivel ugy vólték, hogy kelet királyai közül felségeden kívül senki sem alkalmas eme török őrjöngés kiirtására: a perzsa fegyverek pedig a béke oltalma alatt pihenvén, ugy látták, hogy nincs semmi

veszély, ami a törököket fenyegeti, ezt pedig a remélt
kilátások teljes szükségességével megkövetelik.

/Ti. a perzsa közbelépést!/ Alaposan tudják ugyanakkor nem-
csak a régi bölcséknek az isteni dolgoknak a /152/ csil-
lagok különböző helyzetéből történő valószínű kiszámítá-
sa által tanulták meg azt a jövőre vonatkozóan, hanem
az élő Istennek a legszentebb jóvándómondók számára su-
galmazott élő szavak által, amely az ótestamentum szent
könyveiben van lejegyezve, megismerték. Nem pusztul el
ez a vad zsarnokság előbb, mint egyrészt /egyfelől/ a
keresztények seregei együtt nem küzdenek, másfelől pedig
Keletnek valamelyik nagyon hatalmas királya teljes ere-
jével neki nem támad és így kétfelől tépázva pusztul el.
Szerencsének érzi a maga számára is a legjobb uralkodó,
az én legkegyelmesebb uram, és kívánja ezt a szerencsét
Európának Ásziának és az egész földkerekségnek.

Neked pedig, híres király, elsősorban azért az
elhatározásodért gratulál, /153/ amellyel nagyon tisztán
megláttad, hogy a fenyegető veszedelemnek idejében kell
elleneszegülni, és mert nem engedted szemeidet elhomályo-
sítani azoktól a gyümölcsöktől, amelyeket a béke bősége-
sen szokott teremni - akkoriban te azt /Ti. a békét/ él-
vezted -, sem nem vetted el lelkedet a szörnyű ellenség
mérhetetlen és elszánt erői elé. Dicséri, csodálja, tiszt-
teli és lelkéből magasztatja a te helyes ítélőképességedet,
a válogatásban való bölcsességedet és lelki nagyságodat.
Valóban felséges király, - hogy arról beszéljek miként
van a dolog - már akkor az igazi dicsőségnek a leggazdagabb
és legterjedelmesebb vetése arattatott le számodra ítélő-

képességednek eme kiválóságából és nemes lelked nagyságából kifolyólag - nemcsak azoknál a népeknél akiknek /154/ szelvében hosszában a legméltányosabb uralkodással jogokat, törvényeket adsz, hanem a földkerekség legnagyobb részén, birodalmadtól legtávolabb lakó népeknél is. Mit mondjunk tehát? Vajon háboruba bocsátkozik-e bárki is, félretéve a békét, amelyet biztonságban élvezhet, alattvalóinak, városainak, vidékeinek, birodalmának kétségtelen megkárosodásával, bajával, vészedelemével, hacsak az, miként az előrelátó hajós, a csendes tengeren mélyről gyűrűző hullámokból igen nagy és rut vad vihart nem sejt meg idejében? Vagypedig megsejtheti-e valaki, aki hosszas gyakorlattal nem rendelkezik, vagy a természettől csodálatraméltó bölcsességgel nincs megajándékozva? Ezért annál kiválóbb a te dicsőséged, leghatalmasabb király, és annál híresebb /155/, minél kevésbé engedted meg, hogy a békének abból a biztonságából, amelynek az oltalmát élvezted, - amikor felséged és a Török Birodalom között fennállt - az ellenkezőbe ragadtassál. Hiszen még a legkiválóbb ember is könnyen eltérítettik a helyes úsvénytől a szerencsés és kívánsága szerint folyó dolgok nyomása által. Ha úgy történik, hogy felséged azt úgy értelmezze, hogy egyrészt nagyon kismértékben vagyok felkészülve a szónoklásban - mind a gyakorlatot, mind a természetadta tehetséget tekintve - másrészt nagyon félek attól, hogy úgy tűnjek fel, hogy valamit a füleik számára nyujtok. Ettől a vétektől a természetből és a keresztény vallás szabályából kifolyólag nagyon idegen vagyok. Mivel végre a legjobb reményre jutottam, nagyon is meggyőződöm, /156/ felséged

valamennyi helytartója, sőt országaik rendjei között egyetlen ember sincs, aki egyrészt ne lenne részese a törökkel viselendő háborúról való elhatározásodnak, másrészt annak okait alaposan ne látná! Mifőle idegen ember vagyok én ugyanis - sőt majdnem egész világ választ el engem ezektől a tájaktól, - hogy ilyen nagy király előtt a békének a háborúra változtatásáról merek beszélni, /sőt/, dicsérni? Azonban nem fajultak el annyira öseiktől, - a mindenkori irások oly sok és annyira híres dicséretek által tanusítják a perzsának a bölcsességét -, hogy minden fáradtság nélkül észre ne vegyék, hogy mi lappang ennek a békének a háttérében: nem járatlanok annyira a török ügyekben /157/, hogy ne ismerhessék meg, hogy miért határozzák el azok a béke ápolását. Sőt a hallhatatlan Istenre! Milyen az a béke, ahál, - hogy legalább a kisebbeket számba vehessem, a nagyobbakról és súlyosabbakról pedig hallgassak - a betöréstől való állandó félelem következtében egész vidékek elnéptelenedtek; ahol egyáltalán nem vagy képes biztonságban lenni megnövelt földjeid termései, az elültetett fák gyümölcsei, a felnevelt állataid, szaporulata és a behozott árucikkek felől? Ezek ugyan jelentéktelen dolognak látszanak, és ha azokkal a veszélyekkel hasonlítjuk össze, amelyek ezeken túlmenően fenyegetnek, kétségtelenül nagyon alul maradnak, de mégis olyanok, hogyha a vidékektől nem tartják távol őket, elkerülhetetlen egyrészt, hogy azoknak a vidékeknek még a legmegerősítettebbjéről is ne történjék elhurcolás, másrészt, hogy azoknak a birodalmaknak a tekintélyét, /158/ amelyeknek azok a vidékek alá vannak vetve, rövid idő alatt tönkre ne tegyék.

Ha megkérdezném, hogy vajon mindezek osztályrészül jutnak-e felséged birodalmának ama részei számára, amelyek a legvadabb ellenség határaihoz közelebb fekszenek, eléggé tudom, hogy miféle választ nyernék. Ha azonban ezeket az ugynevezett csekélységeket mellőzve, magát az ügyet pontosan szemügyre veszed, mi másnak találhatjuk ezeket a török fegyverszüneteket és szerződéseket, mint a béke nevében eltakart háborúnak, amely tüstént ki fog törni, mihelyt e haszonnak valamelyes reménye fel fog csillanni a barbárok számára. A birodalomra vonatkozó dolgokban ugyanis az ő törvényük szerint megengedett dolog az adott hűséget semmibe venni és az ígért dolgokat meg nem tartani, annyira sem /megtartani/, /159/ hogy megtagadják azt, hogy nyilvánosan is kihirdessék. Hogy ezt a "híres" törvényt azok a hitszegők mennyire szentül őrsik, a császár, az én legkegyelmösebb uram a saját példája által bárkit könnyen tud emlékeztetni. Majdnem ugyanabban az évben ugyanis, amelyben a vetélytársával kötött fegyverszüneti szerződés következtében úgy látta ő felsége, hogy a legnagyobb mértékben biztonságban van, ama háborúnak végetes vihara Magyarországon az ellenségeskedésnek legesekélyebb ürügye nélkül egyesegyedül a gonosz uralomvágytól felidézve, egészen a mai napig tart, de úgy, hogy abban az egész időben kapott óriási vereségek miatt a török nagyon is bánja a háboru vállalását. Ugy vélem, hogy senki sincs, aki azt himné, hogy amíg a törökök a hűséget a keresztények, /160/ vagy azok iránt, akik a vallás ügyében tőlük különböznek, a hasznosság szempontja szerint mérik össze, addig magukkal a mohamedánokkal kötött szerződések sértetlenek lesznek.

Az ellenkező példákkal telve van a történetírók minden műve: így többek között az ispondiar bégek, a sinopeiek, Castanena fejedelmek, szintugy a caranan bégek minden véték nélkül láb alól eltéve, országait az otthomanidák féktelen hatalmi vágyának jutott martalékává. Így a mi időnkben Tomonbej Egyiptomnak és Szíriának utolsó szultánja, az a nagyon hatalmas birodalom és amely a török fegyvereket majdnem egyenlő erővel és legyőzhetetlen vitézséggel a legtovább foglalkoztatta, szégyenletes felakasztás által rutul megölve, arra kényszerült, hogy a zabolátlan hatalmat nagyobbítsa. Szintugy nem oly régen Ali bégnek, Dugaldir királyának, birodalmának is valami módon történt /161/ leigázása után, gyermekeivel együtt Szulejmán parancsára Ferhát basa által ártatlanul meggyilkolva, a török erők egy új beglerbégséggel gyarapodtak. Ennek a dolognak és az elkövetett gyilkosságnak ama hallgatással legkövésbé sem mellőzhető okát még az övkönyveiknek török írói is - jóllehet a szerencsétlen fejedelmeknek az ártatlanságát nyíltan elismerték - eléggé kezenek megmondják: az otthomanidák ugyanis senkit sem tudnak eltérni, aki régi /uralkodó/ - családból származott. Minden király és fejedeleme aki magát és országát a török szörnységtől meg akarja menteni, köteles e kifejezést megjegyezni, és - mivel ráadásul maga az ellenség figyelemzetet - legnélyebben a lelkébe vésmi, felséged pedig elsősorban, akinck az országai ellen tátott szájjal és nyitott torokkal vágyódnak az a szörnyszerű. /162/ De semmi szükség nincs azokat a dolgokat felséged emlékezetébe idézni, mert az uralomnak eme vágyát a féktelen zsarnok

részéről, felséged birodalmában már nagyapáinak, dédapáinak idejétől fogva nagyon is tapasztalta. Jobban tudja, mint ahogyan én kifejezhetném, hogy a fegyverszünetre vonatkozóan attól a szerződésszegő zsarnoktól, felséged meg fog neked bocsájtani, ha úgy tűnik fel, hogy bűbészédűségen által a türelmével visszaéltem. Az a kegyetlen félelem a bűbész hatalomtól, amellyel az a török zsarnokság az egész világot behálózsa és a reménytől megfosztja, minden lélektől elveszi ama dolgok elvitésére szükséges fogalmazási készségét. /163/ Bárcsak a többi királyok és fejedelmek is, mások veszedelmétől megindultabbakká válva, a tiedhez hasonló okossággal, ő legbűlcsebb király, gondolkodtak volna, arról a bajról, amely rájuk fog hárulni. Nyilván nem történhet meg, ami idejekorán megtörténhetett volna, és a növekvő veszéllyel szembeállhattak volna, hogy szerződéseket kössenek.

Teljességgel csalódik mindenki - azok is becsapódtak -, aki azt hiszi, hogy a zsarnok szerződésekkel és fegyverszünetekkel megkötött egyezséget tovább meg fogja tartani azon túl, hogy legyőzi azokat, akikkel háborút visel. Amikor Murad Perzsiával, a te országgal háborút viselt, azalatt nekünk németeknek és a mi császárnak: békeassége volt, amit ő /a szultán/ a legszigorubban őrzött. Most, amikor veletek békét, kötve a gonosz és hitszegő fegyvereket /164/ ellenünk fordította, kétségkívül nem kevésbé szigorúan és őszintén kezdi tartani a veletek való szerződéseket. Ugy vélem, hogy a te országaid már akkor tapasztalták volna, hogy miféle csellel és miféle mestorkedésekkel történik akár ez, akár bármilyen más úgy

a zsarnok által, ha ki tudta volna eszközölni a békét a legszentebb császártól, az én legkegyelmesebb uramtól, akitől ismételt követjárásokkal nagyon is törekedett azt kieszközölni.

Tehát felséges király, megszakítva azokat a csalfa fegyveresüneti szerződéseket, miért nem azt teszed, ami kedvező és szerencsés lesz neked, birodalmadnak és alattvalóidnak, ti. győztes fegyvereidet haladéktalanul a bossz zsarnok ellen fordítod? Miért nem szakítod ezt, hajlítod el azokat a szerződéseket, amelyek felségedet e vad szörnyeteg számára, mint áldozati állatot mindaddig megkötve /165/ tartanak, amig majd valamelyest alkalma lesz a fegyverektől megpihenni? Hígyél nekem, felséges király, soha többé nem adódik olyan kiváló alkalom, amellyel a török szőszegés oly kegyetlen igájától könnyebben fel szabadíthatod magadat és országaidat, amellyel az oly kemény és szörnyű jogtalanságokért, amiket az annyira féktelen zsarnok részéről már annyi év óta te és országaid elviselni kényszerültök, csakélyebb kellemetlenséggeddel és károsodásoddal állhatsz igazságos és remélt bosszút. A németek és azok leghatalmasabb császára, az én legkegyelmesebb uram és e szörnyű vadállat között már tizedik éve tart a háború, és mindaddig fog tartani, amig bármi is lesz ezekből az általa /felidézett/ veszedelmekből: a vadállat folytatja a háborút, méghezzá igen súlyosan /166/ és úgy, hogy amikor nagyon gyengül az ereje /azelőtt még egy büszke család sem tűrte el, hogy ezt a szégyenfelatot ráégesseék/ egy cseppet sem szégyenli majd aggodalmasan keresni a békét újra meg újra ismételt színváltozásokkal.

Felséged észrevette már, hogy hová irányul ez a beszéd. Nem tagadom, hogy mérhetetlenek az erők, az anyagi eszközök és a csapatok, amelyek ezt a zsarnokságot támogatják. Nincsen senki, aki magának számadást készít, hogy másként készítse, mint a számadás mérlege által pontosan lemérendő dolgot, mielőtt magad ellen felingerled a török veszedelmet. Megemlítem, hogy kisebb népek királyainak szükséges ezekre a dolgokra tekintettel lenni, de azt állítom, hogy a perzsák nagyon hatalmas sahjára ezek vagy csak csekély mértékben, vagy - abban az időben - egyáltalán nem vonatkoznak. /167/ Hogyan is áll a dolog? Aki a török fegyvereket a legbátrabban viselte el akkor, amikor teljes erejükkel a leghatalmasabbak voltak, amikor egész iszonyu tömegével egyedül ellene támadt, aki mindezeket a dolgokat úgy viselte el, hogy az ellenség a vállalt háborút nagyon gyorsan meguntta és megbánta, az most nagyon féljen azoktól és egyáltalán nagyra értékelje azokat, midőn azok különböző területekre töredeztek szét, midőn hosszas és számukra kedvezőtlen vállalkozások által elgyengültek, amikor régi és begyakorolt katonaságuk is, többek között a janicsárok ereje amnyi balszerencsés csatában és vállalkozásban elesvén és elpusztulván, harciatlan újoncokhoz kerültek azok az ügyek? Távol legyen tőlem, hogy bárkit is az ellenség megvetésére hasznóbzzek. Nem vagyunk olyan rosszul értesülve, hogy /168/ ne vegyük észre, hogy az a zsarnok amnyi országból és birodalomból mily mérhetetlen erőkkel rendelkezik. Azt az egyet akarjuk hangoztatni: miután a cáászárval, az ön urammal igen kemény háboruba bonyolódott, ha csak saját magát és székhelyét Konstantinápolyt

a legbiztosabb válságba dobni nem akarja, szükséges számára a következő, hogy a rendelkezésére álló legnagyobb erővel álljon neki ellen: hogy a Spanyol Birodalom messze leghatalmasabb királyának, aki a császárnak, az én legkegyelmesebb uramnak az unokatestvére, hajóhadával és tengeri vállalkozásaival, amelyekkel az uralma alá eső egész területen és Afrika partvidékén igen erősen később tartja a hatalmat, - szembes tudjon szállni, majdnem minden vagyonát évenként hajóhadak felszerelésére kényszerül fordítani.

/169/ Továbbá, hogy Moszkva nagyfejedelmének támadásától és erejétől, akitől semmivel sem fog nyugodtabban élni a jövőre vonatkozóan, mint amazoktól, továbbá, hogy az igen ellenséges lázadó alattvalóinak csapataitól magát megvédelmezze és megoltalmazza, szükséges, hogy erejének legnagyobb részét felhasználja, mivel - mondom - mindezek ugyanabban az időben úgy támadtak rá, hogy alig látja, merre forduljon és alig van neki ereje és hadserege, amellyel az oly erős ellenségekkel szembeszálljon. Éppenséggel nincs semmi bírálat, hogy miért hagyják magukat meggyőzni ennek a háborúnak a nehézségeiről a to királyi felségod, vagy igen bátor hadseregének a legfőbb része is. Ezek a dolgok ilyenek és annyira /170/ súlyosak, hogy az annyira szétszilált erejű ellenség ellen küzdőtérre szólíthatnak még egy ingadozó és gyenge fejedelmet is, nemhogy a perzsa népet és tőged, leghatalmasabb királyát és sahját, akiket annyi szörnyű igazságtalansággal zaklattak és igyekeztek ingerelni, hogy azokat elmondani lehetetlen. Ha pedig valaki ezt és más egyebeket, amelyek szinte egyenként is a legbiztosabb győzelmet látszanak ígérni a vad ellenség felett, meg akarja fontolni, akadna-e valaki, aki túlsónt nem nyúl fegyverhez

annak /az ellenségnek/ az elgyomása kedvéért? Ki az aki nem oldja le szívtve azokat a fegyvereket? Végtelenségig nyulna a beszéd, és én felségednek, aki mindezeket már régóta pontosan ismeri és felderítette, neheztelését vonám magamra, ha megkísérelném apránként részletezni az egyes dolgokat. Inkább akarom tehát /171/ az egészet hallgatással mellőzni. Nem fogok semmit sem mondani a sok tízezer emberről, akik vallási tekintetben veled egy véleményen vannak, a törököktől pedig különböznek. Ezek a török iga lerázása után tüstént felségedhez fognak csatlakozni, amint az első hadijelvényeidet megpillantották. Hallgatni fogok arról a sok tízezer, Török Birodalomban élő emberről, akik a keresztény tanítást követik és a török törekvések megakadályozására nem megvetendő segítséget fognak nyújtani a te kezdeményezéseid számára, mivel észre fogják venni, hogy felséged egyetért császárral és a többi keresztény királlyal és fejedelemmel. Mellőzöm maguknak a törököknek a jóslatait és jövőbeléseit, amelyekből kifolyólag századok óta borzalommal emlegetik, hogy ez idő tájt birodalmuknak egy periódusa fenyegeti őket. /172/ Nem beszélek szélsőséges kegyetlenségükről és vadságukról alattvalóik iránt, a szövetségeseik iránti szívszögésükről, mindenkivel szemben való elbizakodottságukról. Ha ezekkel a dolgokkal nem idézték fel büntetésre az Istent a megbántott hatalmát, amit érezni éppoly szörnyű, mint amennyire elviselhetetlen, mindenképpen kivívják maguk ellen azoknak az elnyomott népeknek a legnagyobb fokú gyűlöletét. Mindezekhez hozzátehetném a csunya és telhetetlen kapzsiságot. Ezzel a bűnnel leginkább azok vannak megfertőzve, akik a birodalom kormányá-

nál ülnek: A vezírek és a basák. Könnyen kikövetkeztethető, hogy államukat nem csekély veszedelem fenyegeti mindenünnen. Mert azokról, akiknek a számára minden eladó, /173/ ki gondolná, hogy nekik maga az ország nem lesz eladó, mihelyt vevőt találnak? Mindezeket - mondom - mellőzöm. Azt az egyet azonban képtelen vagyok hallgatásba burkolni és mellőzni, ami felségednek kétség kívül a leghatékonyabb ösztönzéseket adja lelkednek a törökkel vállalandó háborúról szóló nemes elhatározásának az elővételére, ti., hogy az az oszlop, amelyre a kiválóan igazgatott Török Birodalomnak az egész tömege kizárólagosan és mindennek előtt támaszkodott, igen heves lökésektől megrendülve észrevehetően összemlik. Ez az a katonai fegyelem, amelyet egykor ők maguk oly szigorúan és szentül tiszteltek, most pedig elhanyagolják és majdnem megvetik. Ezek a janicsárok ugyanis, akik a szóban forgó török hatalmat az egész földkerekségen félelmetessé tették, nagyon gyakran lázongásaikkal /174/ és a zavargásaikkal majdnem pusztulásba döntik. A példák ismeretesebbek, minthogy szükség lenne hosszas emlegetésére. Sőt annyira nyilvánvaló, hogy az a birodalom minő veszélyes helyzetbe került általuk egyetlen őrök vezetésével. Ha mindezeket a körülményeket felséges király, igazságos mérlegeléssel, pontosan lemered, mi az, ami erőidet késleltetni, támadásaidat, amelyekkel ezt a vad és esküdt ellenségedet már régóta meg akarod verni, többé akadályozni tudja? Fogj hozzá leghatalmasabb fejedelen, fogj hozzá a munkához, és mindazokat, amiket nagyon bölcsen elhatározottál és amelyeket a legjobb és leghatalmasabb cáászárnak, az én legfegyelmesebb urarmak a számára követ utján magadra vállaltál, tetteiddel tedd tel-

jessé, ragadj fegyvert a mit sem sejtő zsarnok ellen,
/175/ és rohand meg a saját mosterkedéseiben óvatlanul
nagyon bizót. Mindenünnen minden hatalmas győzelmet ígér.
Ázsia zsákmányá fog válni? A csapásokat és a gyalázato-
kat, amelyeket kezdve a nagy Ismaeltől és az ő nagyap-
jától Usuncassantól egészen a te idődig a te népednek
okontak, minden fáradtság nélkül meg fogod bosszulni és
mindenütt hatalmas diadalmi emlékeket fogsz emelni neved
hallhatatlan dicsőségére és az utódok végső emlékezetéig.
Merjed ezt a lépést megtenni, leghatalmasabb király, tár-
sad és szövetségeseid a keresztényeknek az a nagy császára,
az én legkegyelmesebb uram és vele együtt a Spanyol Bi-
rodalom leghatalmasabb királya, akik nemcsak a leghatéko-
nyabb módon fognak kedvezni a te legszebb törekvéseidnek,
hanem ugyanazon közös ellenség ellen veled együtt /176/
az összes leggyőzhetetlen erejükköl úgy neki fognak tá-
madni - sőt már most ugyanazzal az igyekezettel rá is tá-
madnak -, hogy nehezen találja ki, hogy mi módon álljon
nekik ellen. Annyira távol van, hogy a te fegyvereidnek
bármit is ellen vessen, amit te ne tudnál szinte fáradt-
ság nélkül elhárítani és elűzni. Merészeljél, mondom, le-
győzhetetlen király, mivel az Istennek tulajdon ereje eb-
ben a háboruban mindenütt a leghatékonyabban melletted lesz.
Nemcsak /177/ azoknak a törököknek a jóslatai szerint
/amit fentebb is érintettem/, igyekszünk magunkat meggyőző-
ni, hogy a Török Birodalomnak ez a nagyon pusztító tömege
most végre valahára a legjobb és leghatalmasabb Istenség
által a te nagyságod és dicsőségéd nyilvánvalóvá tétele
kedvéért el fog pusztulni és az Keleten valamelyik nagyon
hatalmas királynak a segítségével fog megtörténni, aki szü-

vetségre lép a keresztényekkel az oly szörnyű és kegyetlen vadállat elnyomása céljából, hanem magának a nagyon hatalmas Istenségnek a szava által, amely nekünk hírül adatott a szilárd hitű prófétái által kioktatva jámborul és szilárdan hisszük. Semmiféle számítás nem engedi meg, hogy - amint fentebb hasonlóképpen említettem - azt az isteni jóslatot más keleti fejedelmre értelmezzük, mint felségedre. Híres király, számodra tartott fenn ez a dicsőség, a te erőddel, a te vezetéseddal kell elpusztulnia ennek a vérengző vadállatnak és összeomlania ennek a legkegyetlenebb zsarnokságnak. Ezek a hallhatatlan diadalmi emlékek öröktől fogva neked határozottak el. Ezek a nagyszerű diadalmenetek neked készültek az összehasonlíthatatlan győzelmeidért. Akarjad, felséges király, hogy te e lehető leggyorsabban részesévé válj ezeknek a dolgoknak, győztes csapataidat /178/ csapatosorba vezetve a kegyetlen ellenség ellen. És Istennek az az akarata, amely a keresztény császárral való fegyveres szövetségre vonatkozóan oly dicső és kimagasló elengedést adott neked, továbbá saját néped jóléte, - amely ha elszállasztod ezt az istenileg neked kínált alkalmat /amit még említeni sem akarok/, igen nagy bajba jut, és megszámlálhatatlanok azok a gyalázatok, amelyek által te és előkelőd a földkerekség ama kimondhatatlan rablói által gonoszul és méltánytalanul sújtva, lesztek - kell, hogy neked bátorságot adjanak és ösztönkésül szolgáljanak. Ebből kifolyólag történjen az, hogy azokért az ezüst kulcsokért, amelyeket a legutóbbi török háboruban Ozmán török nagyvezír a legüresebb és koholt fitoktatással - mintegy /179/ a bi-

rodalomtól elragadott annyi város jelképét - a perzsa népnek nagy gyalázatára, Konstantinápolyba diadalmenetben bevonulva maga előtt vitetett, felséged sokkal nagyobb és fényesebb diadalmenetben nem az ellenségtől elragadott városoktól származó ezüst kulcsokat, hanem igaz vitézséggel több teljes országot megszerelvén, ugyanannyi arannyal és drágakövekkel ékesített koronát fog hordozni a nagyon kedvező siker következtében. Azt kívánja a császár az én legkegyelmesebb uram általán lelkéből, hogy őfelségének igen nagy gyönyörűséggel és örömmel jelentsem /avégből küldött engem felségedhez/ az általad viselendő oly nagy dolognak a szenttanujaként a saját magam által látottakat és ezekkel a nemzetekkel tapasztaltakat. Ezt a leghöbbsen várja. Hogy ezt hamarosan a legszerencsésebb kimenet ellen /180/ megtehessem, és amint a barátság a császár, az én legkegyelmesebb uram és felséged között létrejött, kölcsönös szolgálatokkal úgy növekedjék, hogy soha semmiféle mesterkedésekkel szét-törni és szétszakítani se lehessen. Az a mindenható Úr: isteni akarat, amely egyetlen intésével mindent - amint illik - jámborul az ő nevének dicsőségére fordítunk, mindent akarja, engedje meg és tegye meg, ezt lelken legmélyebből a legnelegebb könyörgésekkel kérem és esdem. A császárt, az én legkegyelmesebb uramat illetően pedig kezeskedhetik felségednek, hogy te sohasem fogsz találni felségedet szeretőbb, a barátságban és a hűség ápolásában való teljesség tekintetében állhatatosabb fejedelmet. Elmondtam.

FÖLDRAJZI NÉVMUTATÓ

Azhiter Persicum sővegéhez

/A szám az 1609. évi kiadás lapszámát mutatja, az index-számok az egy lapon való többszöri előfordulást jelzik./

Afrika 150, 168

Alexandria, Kormányzóság a régi Oroszországban 118

Altenburg 1a

Arménia 1a, 8a, 8b, 94, 95, 97, 110, 114, 118, 147

Astarcan /Citracanum/, Astrachan, Asztrahany 1a, 8b, 65², 66²,
70, 73, 74, 122, 124, 127

Ázsia 1a, 8b, 151, 152, 175

Baioua, Bajevo 10²

Bécs 76

Borissoua, Boriszov 25

Bornholm 141

Borysthenes, Dnyep'r, Dnyeper 17, 18

Botzen, Bozen, Bolzano 79

Breslau, Boroszló, Wrocław 3, 63, 83

Budissin, Budysin, Bautzen 7a

Casbinum, Caspin, Kazvin 8a, 83, 84², 85

Casimirus, Kazimierz 5

Cassan 1. Kazany

Christos, Mezőkeresztes 71

Chyestacoŭ, Czestochowa 7

Csis, Kojsszu, Kutaiszi 120, 121², 124

Corua Saymisia, Carevo-Zajmische, Gzsatszk 25²

Crakaw, Krakko 5⁴, 7, 8²

Darabusa, Dorogobuzs, Izegyeskovo 24²

Derbent 126, 128

Dresden, Drežda 52

Dsulfä /Nachtzschirraen Sulpha/, Dsulfä 94, 95, 110

Düringen, Thüringen 2a

Egyptom 160

Elbe, Elba 61

Elland, Öland 141

Erdély 8a

Erfurt 39

Európa 1a, 2a, 149, 150, 152

Finnország 4a

Fehér Oroszország 2, 6, 10, 11², 17

Gillam, Gillan, Gilan 3a, 74

Glatz 130

Gerdeos Meschicos 8b

Gripswalde, Greifswald 143³

Grodna, Grodno 7²

Grossgloglau, Glogow 71

Grúzia 92

Hispahan, Iszpahan, Isfahan 76, 83

Holstein 130

Iriuan, Jerevan 110², 113, 116, 118

Jabel la

Jordan 54

Kaspi-tenger la, 3a, 8a, 43, 6o, 74, 75, 114, 12o

Kazan /Cassan/, Kazany la, 59, 61, 63², 64, 65², 127, 129, 128

Kazan, Kazany folyó 64

Kolati tenger 4a, 141

Klein Naugart-Nyizsnij Novgorod, Gorkij 61

Konstantinápoly, Istanbul 168, 179

Langeran, Langerud, Lenkoran 74, 76, 77, 82, 88

Lenzen, Lahidzsan, Lahijan la, 77², 82, 85

Lauenstein 5a

Legyelország la, 4a, 2, 4, 5, 9, 73

Lepzig, Lipsze 7a

Lieffland, Livland, Livónia 6

Litvánia la, 2, 6, 26

Magdeburg 2a²

Magyarország 71, 129, 159

Marand, Marant 94

Mazovia, Mazurország, Mazowse 2, 6, 7²

Media 8a, 94, 97, 11o

Meissen la, 2a

Minszkoa, Minszk 9

Montes Gordeos 8b, 43

Mosaisko, Morszajszk 25², 26, 29

Moskaw, Moszkva 1a, 4, 8, 17, 18, 21, 22, 29, 31, 38², 39², 40,
41³, 53, 59², 60, 61, 73, 80, 117, 128², 129²,
130, 141, 169

Moszkva folyó 38

Murom 61³

Muszkaoország /Oroszország/ 1a, 11², 40, 43, 122

Narva 141²

Németország 3, 68

Nogaj 43

Ora folyó, Oka folyó 61²

Ormuz, Ormuz, Hormuz 73

Orea 10³

Öls, Olesnica 3

Parthia 76, 110, 115

Perzsia 3b, 6a, 6b, 7a, 7b, 8a², 2, 26, 71, 72, 74², 79, 80,
82, 83, 97, 110, 114, 121, 128, 163

Prága 1a, 8a,

Pomeránia 4a, 8b, 141

Samara, Szamara, Kujbisev 65

Saratha, Szaratov 65

Schweidnitz, Swidnica 3²

Schwiasko, Svijazszk 63

Slézia, Szilézia 4a, 2, 3²

Smolenski, Szmolenszko, Szmolenszk 10, 17², 18, 20, 22

Spanyol birodalom 168, 175

Stetin, Szczecin 142

Stockhelm, Stockholm 141

Svédország 4a, 141

Szászország 2 a²

Szkitia 8a

Szíría 16o

Tatároszág 1a

Taurisium, Tauris, Tabriz 8a, 76, 83, 85², 86, 92, 93², 11o, 114

Taurus Caucasos, Kaukázus 119

Terek 124², 125², 126

Tyrol, Tirol 79

Török Birodalom 171, 173, 177

Varsó, Warszawa 6², 7

Vata erdő 11²

Velence 79

Viloua, Vilova 29

Volga 8b, 43, 6o², 64³, 66, 74, 127

Wartenberg, Warta 3

Welon, Wielun 4²

Weretzsch, Mereszanka, Nyeman 7

Wildow, Vilna, Vilnius 7², 8²

Wirel, Weichsel, Wisztula 5, 7,

Włodimir, Vladimir, Vlagyimir 59², 6o

Wolgast 141

Zaritzona, Caricin, Volgográd 65

Zitte, Zittau 8b

NÉVMUTATÓ

AZ ITER PERSICUM SZÖVEGÉHEZ

/A szám az 1609. évi kiadásban előforduló nevet tartalmazza,
az index-számok az egy lapon való többszöri előfordulást jelzik./

Abas, Abbasz sah 1, 97, 147

Achates 8a

Agelasten, Georg 78², 80, 84

Alibég 160

Amurathes 7b

Báthori István 7

Christian II. Johann Georgius, II. Keresztély, János
György 2a

Csudabent sah 97

Dohna, Abraham 3, 4

Estreck, Esztrek 128, 129

Ferhát, Ferhád pasa 161

Fideler, Friedrich 71²

Fjodor Ivanovics cár 30³

Franciscos di Costa 76, 80

Gerlachio, Melchiore 8b

Godunov, Borisz F. 14, 15, 30³, 33, 35, 135, 138²

Grossen, Henning 1a

Huszein Ali bég 1

Jeroszlan, Jaruszlan 128

Ismael, Iszmáil Szofi sah 147, 175

Ivan Vasziljevics III. Iván 30², 63, 64, 66, 68, 121

Johann Augustus, János Ágoston 2a

Jupiter 7b

Károly herceg 141

Kremer dr. királyi feltörvényszéki tanácsnok 1

Krisztus 1a, 51, 54

Logau, von Henrich 13c

Lubin 82

Luther, Martin 5a

Mahomed Sefi 82

Mária Magdolna 74

Megiferus, Hieronymus 8a

Mehti Kuli bég 115

Melanchton, Philipp 5a

Mohamed 8a

Murád, perzsa tolmács 85

Murád szultán 163

Münsterberg, Károly 3

Nagy Károly, frank uralkodó 6a

Nicolaus 82²

Pawlowski, Christoph 73, 75, 78

Pál apostol 45

Philippus, Iulius 142

Romanus 82

Romulus 7b

Rorscheids, Marei 7a

Rudolf II. 1, 36, 147

Shirley, Anthony 8a, 1

Shirley, Robert 76, 84, 84

S. Basilius, Szt. Vazul 47

S. Gregorij Nasianzeni, Szt. N. György 92

S. Johann, Szt János 54

S. Niclaus, Sz. Nyikolaj 25, 47

S. Stanislai, Sz. Szeniszló 6

Sophi Mursa 93

Sultan Mahomed, ifju perzsa királyfi 93

Szülejman szultán /Szolimán/ 161

Tamaris 147

Tanckius, Joch. Johann 7b

Tectander, Georg 1a, 6b, 7a³, 7b, 8a², 2, 78²

Tectander, Martin 5a

Tomenbej /Tuman Bej egyiptomi szultán/ 16o

Trubeckoj, Romanovics Ny. 18

Underholtzer, Hans 8o

Unverzagt, Wolf 80

Usumcassan /Uzum Haszán/ perzsa sah 175

Zalánkeményi K. István 1a, 7a, 8a², 2, 4, 14, 78, 143

16-65/1978. bks z.

Tárgy: Mari György
..... doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr.Szántó Imre elvtársnak
tszv.egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve . . . Mari György: Georg Tectander - /Zalánkeményi Kakas István/: Iter Persicum

című doktori értekezését tisztelettel felkértem, hogy azt megbirálni sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét felhívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a bírálat elkészítésének és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelt értekezést a birálat elkészítése után szíveskedjék átadni tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelyezése céljából.

Szeged, 1978. jun. 15.

16 April 1943

dékán

A kiadmány hiteles:

..... föelöadé

Kapták: Dr. Keszérü Bálint tszv. egy. docens
Dr. Szántó Imre tszv. egy. tanár
társbíráló